

Yağmacı Devletin Ekonomi Politikği

Muhteşem Kaynak*

Öz

Tüm gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerinde devlet her zaman önemli bir aktör olarak ön planda yer almıştır. Ancak, yine devlet, bazı ülkelerin bu süreci başlatamamalarında ve sonuçta geri kalmalarında da önemli bir pay sahibi olmuştur. Dolayısıyla, devlet bazı ülkelerin kalkınmalarında itici ve olumlu bir işleve sahip olurken, kimi ülkelerde engelleyici ve olumsuz bir rol üstlenmiştir. İşte, bu yazıda kimi ülkelerin kalkınma süreçlerinde neden başarısız kaldıkları “yağmacı devlet” başlığı altında incelenerek, bu kapsamda taşıdığı özellikler belirtmeye; böylece, gerek yönetim, gerekse ekonomi alanlarında yağmacı uygulamalarda bulunan devletlerin kalkınma bağlamında yol açtığı olumsuzluklar vurgulanmaya çalışılmıştır.

JEL Kodları: O57, O10, P16

Anahtar Kelimeler: Yağmacı devlet, ekonomik kalkınma, ekonomi politik.

* Gazi Üniversitesi, Ankara, emekli öğretim üyesi, <https://orcid.org/0000-0003-3396-2970> (mkaynak@hotmail.com).

Political Economy of Predatory State

Abstract

The state has always been a leading actor during the development process of all developed economies. However, the state also played an important role in the failure of some countries to initiate this process and ultimately falling behind. Therefore, while the state plays a driving and positive role in the development of some countries, it has assumed an obstructive and negative role in some countries. Here, in this article, the reasons why some countries have failed in their development processes will be examined under the title of "predatory state" and its characteristics in this context will be stated; thus, it has been tried to emphasize the negative effects caused by the states that engage in predatory practices in both administration and economy in the context of development.

JEL Codes: O57, O10, P16

Keywords: Predatory state, economic development, political economy.

*Bilenler konuşmuyor.
Konuşanlar bilmiyor.*

Lau Tzu

1. Giriş

Daha önce yayımlanan makalemizde (bkz. Kaynak, 2020), kalkınmada devletin önemli payı olduğunu, ülkelerin “kalkınmacı devlet” yapısına sahip olmadan bunu gerçekleştirmesinin çok zor olduğunu ifade etmeye çalışmıştık. Bu anlamda Kaynak (2020), Evans’ın (1989) yazısında yer alan kalkınmacı devletleri incelemekteydi. Bu yeni makalemizde ise, bu sefer, yine Evans’da (1989) konu edilen “yağmacı devletler”i irdelemeyi hedeflemekteyiz. Sebebi, gelişmekte olan ülkelerde devletin büyüme ve kalkınmanın bir çözümü olduğu kadar sorunu olarak da görülmesidir (Lewis, 1984). Bu nedenle, neokurumsal iktisatçılar devletin genişletilmiş bir versiyonunda; devletin sadece “hayırsever bir diktatör” olmayabileceği, aynı zamanda, yağmacılardan da oluşabileceğini belirtmişlerdir (Vahabi, 2019). Biz de bu yazımızda, kalkınmayı hedeflediğini söyleyen her devletin her zaman kalkınmacı olmayabileceğini, dahası kalkınmayı engelleyebileceğini “yağmacı devletler” bağlamında açıklamaya çalışmaktayız.

2. Yağmacı Devletin Tanımı

İktisatçılar devlet hakkında iki geniş bakış açısı benimsemişlerdir: (Sosyal) sözleşmeli (yani kamu mal ve hizmetleri sağlayıcı) ve yağmacı (güç kullanıcı ve sömürücü). Yağmacı devletle, iktidar erkinin baskın gruplarında yer alanların (politikacılar, bürokratlar ve ordu gibi) ya da lobicilik güçlerine sahip etkili grupların özel çıkarlarını destekleyen bir devlet kastedilmektedir.

Bir bakıma, devletin sosyal sözleşmeye dayanan ilk formülasyonunu açıklayan Hobbes (2007) Leviathan'da, sürekli çekişme, kavga ve rekabetin olduğu doğal yaşamda ölüm korkusu ve güvenlik sorunu yaşayan insanların bunlardan kurtulmak için sahip oldukları bütün haklarını rıza ya da zorla bir iktidar erkine, örneğin, bir krala ya da bir meclise devrederek yönetimin tek bir kişide ya da bir kurumda toplanmasını kabul etmesinin Leviathan'ın (yani devletin) özünü oluşturduğunu belirtmektedir.

Hobbes’a (2007) göre, sürekli çatışmanın ve kavganın durdurulması için, "doğal hakların" terk edilmesi ve böylece yaşamın ve mülkün korunması bakımından devlet esaslı istikrarlı bir toplumun inşa edilmesi gereklidir. Devlet, anarşiyi önlemek veya özel yağmayı kontrol etmek için gerekli olsa da, devlet eksenli yağmacılığın önlenmesi açısından Leviathan'ın fonksiyonları "prangalanmış Leviathan" altında daraltılarak denetim altına alınmalıdır. Bu kapsamda, devlet, insan haklarını ve mülkiyet haklarını

koruyan, dış istilalara karşı savunmayı sağlayan ve kamu mallarını tedarik eden bir kurum haline getirilmelidir.

Diğer taraftan, ilginç olan bir husus da şudur: Devletin yağmacılığı kontrol edilmediğinde, hükümet sadece kalkınmayı engellemez ve sosyal refahı düşürmekle kalmaz, aynı zamanda devletin olmadığı zamanlardaki refah seviyesinin altına bile düşürebilir. Böylesine ilginç bir durum Somali'de gerçekleşmiştir. Leeson'a (2007) göre, Somali'deki yağmacı hükümet, vatandaşlarına çok fazla zarar vermiştir. Somali'de hükümetin çöküşü sonrasında ortaya çıkan devletsizlik ve anarşi koşullarında Somali'nin önünde ilerleme için açılan fırsatlar sonucunda, ekonominin kritik sektörlerinde yeniden canlanma ortaya çıkarken, altyapının da geliştiği gözlemlenmiştir. Anarşinin Somali kalkınması üzerindeki etkilerini araştıran Leeson (2007), 18 göstergeden hareketle ekonominin yağmacı devlet yönetimi altındaki durumuyla, bu yönetim devrildikten sonraki anarşi dönemini karşılaştırarak sonuçta, Somali ekonomisinin anarşi döneminde neredeyse söz konusu 18 göstergesinde de daha iyi bir duruma sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Esasen, yolsuzluk, rüşvet, kayırmacılık, çıkar sağlama, vb. yozlaşma kavramları gibi yağmacılık da her zaman dikkatleri üzerine çeken ve üzerinde çeşitli tartışmalar yapılan bir kavram olmuştur. “Yağmacılık” kavramını çağdaş analitik bağlamda ilk defa kullanan yazarlardan biri siyaset sosyoloğu Barrington Moore Jr.'dur. Moore Jr. (1966), toplumda yer alan yönetici seçkinlerin ne kadar çok sefaletle yol açarlarsa o kadar daha az rasyonel otoriteye ve bir o kadar çok yağmacılığa sahip olduğunu; rasyonel otorite ile yağmacı otoritenin bir arada olamayacağını, uyuşmayacağını belirtmek üzere kullanmıştır.

Evans, “yağmacı devleti”, yatırımlarda kullanılabilir ve böylece kamunun ortak kullanımına sunulacak iktisadi dönüşüme yol açabilecek çok büyük miktarlardaki kaynağa bir şekilde el koyan ve bu oluşumu engelleyen devlet, olarak tanımlamaktadır (Evans, 1989). Kavramsal olarak “yağmacı devlet” ya da “yağmacı yönetim” biçimi, “kalkıncı”, “hesap verebilir” ve “duyarlı yönetim” biçimlerinin zıddı olarak düşünülebilir.

Yağmacı devletler ya da yönetimler, siyasal, sosyal ve ekonomik yönlerden genelde,

- Weberci olmayan bürokratik bir yapı,
- Kişiye (ya da parti-devlete) bağlı siyaset yönetimi,
- Liderle beraberindekilerin gücü kendi kişisel amaçları için kullanmak üzere bir “güç ortaklığı” (“yağmacı koalisyon”) oluşturma,
- Resmi kamusal kurumları erozyona uğratma,
- Yaygın yolsuzluk, hukuksuzluk ve öngörüsüzlük,
- Kuralları ve kararları alınıp satılan mallar haline getirme,

- Organize ol(a)mamış sivil toplum,
- Altyapı, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçları sağlamama,
- Ekonomide tekeller ve etkinsizliğe yol açan bir yapı oluşturma,
- Yandaşları ödüllendirme,
- Aşırı despotik yönetim oluşturma,
- Şiddet, korku ve baskıda bulunma gibi özelliklere sahiptir (Lundahl, 1997; Bavister-Gould, 2011; Ezrow ve Frantz, 2011; Shumba, 2016).

Ülke siyasetinin parlamenter sistem yerine, bir diktatör ya da otokrat tarafından yönetildiği koşullarda, yönetimin “kalkınmacı” ya da “yağmacı” olup olmasını belirleyen temel nokta, büyüyecek pastadan yönetenlerin servetlerine servet ekleyip eklememesine bağlı olmasıdır. Eğer, kalkınma sürecinin, yönetici liderin ya da liderlerin aleyhine gelişmelere yol açma olasılığı varsa, yönetimde yer alan kişi ya da kişiler ne kalkınmayı teşvik eder ve bu yönde kurumların oluşmasına yol açar, ne de buna izin verecek politikaların geliştirilmesine izin verirler. Tam tersine, engellerler. Yok, eğer, kalkınma sonucunda servetlerine servet katma ve güçlerine güç katma olasılığı varsa ancak o zaman “kalkınmacı” politikalar uygulamakta bir sakınca görmezler (Robinson, 1999).

Esasen, yağmacı devletler, yönetsel açıdan, neopatrimonyal devletlerin uç noktasını temsil eden (neo)sultanist yapıya sahip devletlerdir. Patrimonyal, neopatrimonyal, sultanist ve neosultanist patrimonyal devletler arasındaki farkları açıklamak gerekirse şunları söylemek mümkündür. Patrimonyal devletler, geleneksel toplumlarda siyasi yönetimin tek bir ailenin ya da bir kişinin elinde var olduğu, liderin erkek ya da kadın oluşuna göre patriyarkal ya da matriyarkal yönetim biçimine, örneğin, kalemiye, askeriye, ilmiye, mülkiye, vb. yapıların eklenmesiyle ortaya çıkan yönetimlerdir. Patrimonyalizm, otoritenin esas olarak doğrudan veya dolaylı olarak bir yöneten tarafından uygulanan ve kişisel güce dayanan bir siyasi örgütlenme biçimidir. Patrimonyal yönetimde, çalışanların pozisyonları, yönetene olan bütünsel kişisel itaatlerinden ve teslimiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Burada, herhangi bir sınırlamaya izin vermeyen bir sadakat yükümlülüğü esastır. Yönetimin çeşitli bölümlerinin, örneğin, yargının, idarenin ve özellikle ordunun kişiselleştirilmiş olması patrimonyalizmin ayırt edici özelliğidir. (Kalaycıoğlu, 2019; Salaymeh, 2018). Patrimonyalizm kavramının bir özelliği de, bu yönetim sisteminin, geleneksel, modern öncesi, prekapitalist toplumlarla ilişkilendirilmesidir.

19. yüzyıldan itibaren Sanayi Devrimi ve modernleşme/sekülerleşmeyle birlikte bu yönetim, patrimonyal aslı değişmeksizin modern devletin kurumlarını ithal edip anayasa, bağımsız mahkemeler eliyle yargı, devlet ve dini kurumların yönetimlerinin ayrışması gibi özellikleri de benimsediğinde neopatrimonyal bir yapı ortaya çıkmıştır (Kalaycıoğlu, 2019). Neopatrimonyalizm, patrimonyalizmin yasal-bürokratik unsurlarla bir arada bulunduğu bir durumu ifade etmektedir. Neopatrimonyalizm, devletin

patrimonyalleşmeyle olduğu kadar bürokratikleşmeyle de tanımlandığı ikili bir durum anlamına gelir. Bir bakıma, Weber tipi tahakkümün şöyle yaratıcı bir karışımı olarak düşünülebilir: Patrimonyal tahakküm ve yasal-rasyonel bürokratik tahakküm. Bu açıdan, kavram, patrimonyal mantığın, bürokratik yönetimin gelişmesiyle ve en azından yasal-rasyonel devlet meşruiyet biçimleriyle bir arada olduğu durumları ifade etmektedir. (Bach, 2011; Erdmann ve Engel, 2006; Bratton ve van de Walle, 1994).

Yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkinin tamamen kişiselleştirildiği patrimonyalizmin aksine, neopatrimonyalizmde özel ve kamusal arasında ayırım vardır ve en azından formel olarak böyle kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Erdmann ve Engel'e (2006) göre, neopatrimonyalizm, 'iki sistemin', yani, patrimonyal kişisel ilişkiler ile bürokrasinin yasal rasyonelliğinin yan yana bulunduğu melez bir tahakküm türüdür. Doğal olarak bunlar birbirinden izole değildir; tam tersine, birbirine nüfuz ederek veya daha doğrusu, patrimonyal unsurlar yasal-rasyonel sisteme nüfuz ederek mantığını, işlevlerini ve etkilerini çarpıtmaktadır. Neopatrimonyalizmin bu tanımının kabul edilmesi, bu karma egemenlik türünün, patrimonyal hakimiyetin bürokratik alana nüfuz etmesine imkan verdiğini, ancak aynı zamanda özel ve kamusal alan arasındaki ayırımın en azından formel olarak kalacağını söylemek mümkündür. Böylece, patrimonyal kişisel ilişkiler ve bürokratik veya kişisel olmayan yasal-rasyonel ilişkiler, kısaca, iki rol sistemi veya mantığı bir arada var olur. Bu arada, patrimonyal tahakkümün bürokratik alana bu şekilde nüfuz etmesi, neopatrimonyalizm rejimlerin ayırt edici bir özelliği olacak olan sistematik bir klientalizmin kurulmasına yol açmıştır.

Max Weber, patrimonyal bir yönetimin en uç uygulamalarının yalnızca tek bir hükümran kişi eliyle de olabileceğini ileri sürmüştü ve bunu da Sultanizm olarak adlandırmıştır. Weber, bu kavramı, liderin keyfi ve kontrolsüz gücüne dayandığı aşırı durumları tanımlamak için kullanmıştır. Bu hususu daha ayrıntılı olarak inceleyen Chehabi ve Linz (1998) neopatrimonyal türdeki sultanizmi, neosultanizm diye adlandırmışlardır. "Sultanizm" terimi ile "neosultanizm"i yani gücün bürokrasi ve ulusal ordu aracılığıyla uygulandığı ve meşruiyet kadar baskıcı araçlara dayandığı rejimi kasteden Schmidt (2018), Chehabi ve Linz'in (1998) beşli kriterini esas alarak neopatrimonyal sultanizmin aşağıdaki temel özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir:

a) Rejim (veya hükümet) ile devlet arasındaki farkın bulanıklaşması: Yasamanın hiçbir etkinliğinin olmaması, iktidar partisinin hem hükümete hem de devlete hâkim olarak kuvvetler ayrılığının tek elde toplanmasıyla bir tür parti devletinin oluşması.

b) Kişiselliğin yönetim üslubuna egemen olması: Siyasal kararların tek kişinin takdirine bırakılması; kurumların yokluğu veya hiçbir kıymetinin olmaması, siyasal kurumların olmadığı bir yönetim biçiminin oluşması.

c) Anayasal ikiyüzlülük (takiyye): Mevcut anayasa, yasa ve genel olarak her kuralın keyfi bir biçimde uygulanması veya yönetimde hiç dikkate alınmaması.

d) Zayıf toplumsal taban: Rejimin kökenlerinin zayıflayarak iktidarın merkezileştirilmesi, çoğulculuğun ortadan kaldırılarak devlet ve liderin sınırsız iktidarının kurulması. Siyasal vatandaşlığın sadece liderin başarılarını desteklemek ve etkinliklerine destek olarak anlaşılması ve ona sahip çıkılmasına indirgenmesi.

e) Ekonomik yapının bozulması: Ekonomi kurallarının çarpıtılarak ahabap çavuş ekonomisi halinde işlemesi, kapitalist bir ekonomi mevcutsa bile onun ahabap çavuş kapitalizmine dönüştürülmesi, kısa dönemli kararlara dayanan bir iktisat yönetimine dayalı belirsizlik içinde çalışan bir iktisadi yapının ortaya çıkması.

Özetle, merkezi, kişiselleşmiş bir yönetimde sivil ve askeri kamu yönetiminin liderin kişisel aracı haline dönüşmesi neopatrimonyal sultanizmi tanımlayan temel özelliktir.

Neo-patrimonyal sultanizmin görüldüğü Trujillo'nun Dominik Cumhuriyeti, baba ve oğul Duvalier'lerin Haitisi, Somoza'nın Nikaraguası, Küba'da Batista diktatörlüğü, Mobutu'nun Zaire'si, Marcos'un Filipinleri, Pehlevi'nin İranı gibi rejimlerde ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve siyasal sonuçlar özetle şöyle olmuştur:

a) Kamu bürokrasisi yetkisizleşmiş ve her türlü profesyonel karar üstlere sorularak onay alınmak suretiyle yürürlüğe konulmuştur. Karar alma süreçlerinde zaman uzamış, kararlar sık sık bozulmuş, yenilenmiş ve yönetim belirsizliği artmıştır.

b) Kurumsal yapılar, kurallar, yasa ve anayasa gibi kaynaklara uyulmayan bir yönetim söz konusu olmuştur. Anayasa ve yasaların uygulanmasında eşitsizlik, adamına göre muamele ve kayırma söz konusu olmuştur.

c) Fikir tartışmaları engellendiği için alınan kararların ne derecede gerçeklere uyduğu anlaşılabilir bir hale gelmiş; bu nedenle de karar alınırken U dönüşleri, tutarsızlıklar, zikzaklar söz konusu olmuştur. Bunlar özellikle ekonomik kararlarda işlem ve cari maliyetleri artırmıştır.

d) Ekonomik belirsizlik, öngörülemezlik, kuralsızlıkla da birleşince yatırım ortamı bundan ciddi olarak etkilenerek kredi ve yatırımlar azalmıştır.

e) Bu rejimlerin hepsinde siyasal, ekonomik ve toplumsal çalkantı, usulsüzlük, hukuk dışı uygulamalar ve yolsuzluk toplumda yaygınlaşmıştır (Kalaycıoğlu, 2019; Schmidt, 2018; Chehabi ve Linz, 1998).

Neopatrimonyal uygulamaların en uç (sultanist) tipine tekabül eden yağmacı devletlere en saf örnek, Zaire'deki Mobutu rejiminin (1965-1997) 1974'ten sonraki evrimidir. Yağmacılık, neopatrimonyal yönetimin daha despotik ve zorba kontrole

doğru yeniden yapılandırılmasını temsil etmektedir ki, kleptokratik bir rejimin¹ meydana gelmesine yol açmıştır. Böylece, kleptokrasi, sosyal piramidin her düzeyinde kurumsallaşmaya, benzersiz kapasitesi ve kişisel yönetimi bir külte ve politik klientelizmi kronizme dönüştürme konusundaki rakipsiz yeteneği nedeniyle kıtadaki tüm diğer ülkelerinkinden farklı olmuştur (Lewis, 1996; Lemarchand, 2003).

Mobutu'nun "yağmacılık" altında işleyen kleptokratik rejimi, devletin en görünür ve tanımlayıcı özelliği haline gelecek kadar yaygın bir yolsuzluk düzeyine nüfuz etmesini kapsamıştır. Keyfi, yağmacı veya kleptokrat olarak nitelendirilen Mobutu'nun Zaire'si, sultanizm ile paralellikler içermiştir (Young ve Turner, 1985; Chehabi ve Linz, 1998).

Sultanizm aynı zamanda Uganda'da Idi Amin (1971–1979), Ekvator Ginesi'nde Maci'as Nguema (1968–1979) ve Orta Afrika'da Jean Bedel Bokassa (1966–1979) tarafından totaliter ve kanlı bir iktidar uygulamasıyla da ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, Nijerya'da, Sani Abacha'nın iktidarına ilişkin (1983–1998), “yağmacı yönetim” kavramı, sultanizmin sınırında bulunan bir vaka olarak ele alınmıştır (Bach, 2011; Lewis, 1996).

3.Yağmacı Devlet Modeli

Yağmacı devlet modelinin siyasal ve sosyal yapısını ve işleyişini anlayabilmek için, devletin: 1- bürokrasi ve parti devleti; 2- ordu; 3- iş dünyası ve 4- toplum gibi kilit unsurlarla arasındaki karşılıklı ilişkilere bakmak gerekir.

3.1. Bürokrasi ve Parti Devleti

3.1.1. Weberci Olmayan Bürokrasi

Evans, yağmacı devletin ortaya çıkışını, Weber tarzı bürokrasilerin mevcut olmaması, bunun yerine, “gelenekselcilikle keyfiliğin karışımı” olarak nitelendirdiği birçok neopatrimonyal özelliği, devletin tamamen lider ve yakınlarından oluşan bir organizasyon olmasını sağlayan kurumsal iklime bağlamaktadır. Bu noktada Evans kişiselliğe atıfta bulunarak devlet otoritesinin, kişilere ve kişilerarası ilişkilere dayandığını belirtmektedir. Yağmacı devletin Weberci olmayan kurumlarının bu yapısıdır ki kişiselciliğin ve keyfiliğin de temelini oluşturmaktadır (Evans, 1989).

Yağmacı devletler, kalkınmacı devletlerin aksine, kamusal çıkarları önde tutan Weberci tipteki bürokratlar tarafından değil, kendi çıkarları için çalışan kadrolar tarafından yönetilmektedir. Yağmacı devlette yer alan kamu bürokratları yetkinlik ve profesyonellikten yoksundurlar. Yapılan görkemli planlara rağmen, iktisadi hedeflerin

¹ Kleptokratik rejim: Bir ülkede iktidarı ele geçiren yönetimin, o ülkenin kaynaklarını sistemli olarak soymak için uyguladığı rejim demektir. Kısaca “hırsızlar rejimi” anlamına gelir.

yakalanması bakımından çalışan uzmanları disipline edecek yeterli kamusal duyarlılığa ve kapasiteye sahip olma eğiliminde değildirlir. Politika hedefleri olarak ifade edilenler, genellikle, kişisel çıkarların ve rejimin seçim desteği için önemli olan güçlü grupların peşinde koşma olarak gerçekleştirilecek eylemlerden ibarettir. Yönetici seçkinler, siyasi destek sağlamada, devlet kaynakları üzerindeki kontrol avantajından yararlanmaktadır. Bu şekilde, devlet tarafından sahip olunan şirket ve organizasyonlar ile diğer ekonomik olanaklar, yönetici seçkinlerin kendilerini destekleyenler için beslenme havuzlarına dönüştürülmüştür.

Chabal ve Daloz (1999), tüm Afrika devletlerinin, hükümet ve kamunun çeşitli yönetim kademelerinde yer alan yönetsel verimsizlik ve kurumsallaşma eksikliğiyle kanıtlandığı üzere genel bir patrimonial ve kalıcı düzensizlik derecesine sahip oldukları ve böylece, siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunların ihmal edildiği genel bir sistemi paylaştıklarını belirtmektedir. Bu ülkelerde, devlet, “Weberci bürokrasinin” temel niteliklerinden yoksundur. Yönetici seçkinlerin bağımsız bir bürokrasi geliştirmek gibi bir sorunları olmamıştır. Diğer taraftan, Chabal ve Daloz (1999), devletlerin zayıf bir şekilde kurumsallaşmış olmasından dolayı, yönetici seçkinlerin kişisel kazanımları için kasıtlı düzensizlik ve kaos yaratabileceklerini de iddia etmektedirler. Böyle bir düzensizlik hali, yolsuzluk için elverişlidir ve devam etmekte olan kayıt dışılığa katkıda bulunur ki, bu da ekonomik dönüşüm beklentilerini zayıflatır.

3.1.2. Parti Devleti

Kalkınmacı devletlerdeki durumun aksine, yağmacı devletlerde, parti, devlet ve bürokrasi bir potada eriyerek “parti devleti”ni oluşturur. Yapılan birçok çalışma, sömürge sonrası Afrika'daki birçok ülkede partilerin devlet üzerindeki egemenliklerini göstermektedir (Zolberg, 1966; Fanon, 1963; Turner, 1971; Southall, 2013). Zolberg (1966), parti devletini, siyasi parti ile hükümet arasındaki sınırların yok olmasıyla tanımlamıştır. Devlet ile yönetimdeki egemen seçkinler arasındaki bulanık ayrım, hesap verebilirliği azaltarak yönetici seçkinlere iyi ücretli işlerle, devlet kaynaklarına erişimini ve kişisel servet birikimi için bir takım spekülatif yollar sağlayan devlet bütçelerini kontrol altına almalarını, çeşitli mevkilere kadro dağıtımını ellerinde bulundurmalarını sağlamıştır. Böylece, ülke zenginliği, devlet görevlerini kişisel zenginleşme aracı için kullanan yağmacı bir azınlığın ellerinde yoğunlaşırken, yolsuzluk her seviyede ortak uygulama alanı olmaya devam eder. Devlet ile parti arasındaki bulanık ayrım, hem neopatrimonial hem de yağmacı devletlerde ortak bir özelliktir. Bununla birlikte, aralarında fark vardır. O da yağmacı devletlerin, çok zayıf kurumsallaşma özelliğine sahip geleneksel neopatrimonial devletlere karşılık oldukça örgütlü ve kurumsallaşmış bir kontrol rejimine sahip olmasıdır.

“Yağma Koalisyonu”

Yağmacı devletlerde yöneticiler, her zaman, özerk güç merkezlerinin gelişmesini engelleyerek, kendilerine karşı muhalif bir güç oluşturabilecek bağımsız sivil toplum kuruluşlarının gelişmelerinin önüne set çekerler. Sivil toplumun örgütsüzleşmesi, yağmacı yöneticiler için politik olarak hayatta kalmanın olmazsa olmazıdır. Bu açıdan, endüstriyel dönüşüme istekli bir girişimci sınıfın ortaya çıkması bile, bir sivil toplum örgütünün politik örgütlenmesini teşvik etmek kadar tehlikelidir. Robinson’a (2001) göre, “otoriter rejimlerde liderlerin temel yaklaşımı, otoriter koalisyonun önemli gördüğü grubun/grupların muhalefetini kalıcı olarak harekete geçirebilecek kararları almaktan kaçınmaktır”

Öte yandan, yağmacı yönetimler, seçimlerde kampanyalarına karşı muhalefet edecek güçleri sindirmek için şiddete başvurmaktan kaçınmazlarken, aynı zamanda, hamiliklerine soyundukları büyük halk kitlelerinin kendilerine sağlayacak oldukları desteklere güvenirlir. Güç ve statüdeki katı eşitsizlikler, hamilik ve baskı ile güvence altına alınan dikey bağımlılık zincirleri yaratır (Diamond, 2008). Bu ülkelerde seçimler, yalnızca yönetici seçkinlere bir meşruiyet sağlamak için düzenlenmektedir. Yönetimdeki seçkinler, iktidar gücünü ellerinde tutmayı garanti altına almak için seçimlerde çeşitli manipülasyon tekniklerini kullanmaktan kaçınmazlar. Seçim manipülasyonlarının devlet iktidarına erişimi sağlamada başarısız olduğu durumlarda ise, seçim sonuçlarını tamamen reddedebilirler. Örneğin, Nijerya’da, Haziran 1993 seçimlerinde M. K. O. Abiola’ya karşı kaybeden Başkan Babangida, seçimden birkaç gün sonra çeşitli seçim düzensizliklerini bahane ederek yapılan oy verme işlemlerini geçersiz kıldığını açıklamıştır Nijerya devleti, Başkan General Babangida dönemi (1985-1993) de dahil olmak üzere, yağmacı devlet olarak tanımlanmıştır (Lewis, 1996; Diamond, 2008).

Afrika’da ya da diğer gelişmekte olan ülkelerde ‘büyük adamlar’, rejimin tonunu belirleseler de, neredeyse hiçbir zaman bunda tamamen yalnız olmamışlardır. Yağmacı lider/yöneten tek bir kişi olduğu gibi, güçlü bir seçkin grubun ya da oligarşinin bir üyesi de olabilmektedir. Yağmacı liderlerin her zaman yanlarında kendileriyle birlikte hareket eden bir destekleyici çıkar koalisyonu olmuştur ve bu çıkar koalisyonuyla birlikte hareket eden liderler siyasi rakiplerini ve vatandaşları dışlayarak ortak çıkarlarını maksimize etmişler ve yağmanın devamını da böylece sağlamışlardır. Dolayısıyla, yağmacı yönetim tek bir liderden ibaret olmayabilir. Kimi zaman asker, polis ve sivil bürokrasinin kilit noktalarında yer alan kişilerin desteği ve aktif iş birliğinden oluşan “yağma koalisyonu”ndan oluşur. Örneğin, Zimbabwe’de yağmacı rejim, sivil ve askeri katılımcıların koalisyonundan oluşmuştur (Bratton ve Masunungure, 2011).

3.2. Devlet ve Ordu

Fanon (1963), sömürgecilik sonrası Afrika'da iktidar partilerinin, siyasi egemenlik ve ekonomik birikim araçlarından başka bir şey olmadıklarını iddia etmiştir. Yargı ve güvenlik gibi devletin kilit organları ve diğer güç odakları üzerindeki kontrolünü ellerinde tutan yönetici seçkinler, özel birikim için şiddete başvurmaktan ve muhalefet güçlerini ezmekten kaçınmazlar; çünkü kendilerini cezalandıracak ya da karşı koyacak resmi bir güç yoktur. Southall (2013), Zimbabwe, Namibya ve Güney Afrika'da güvenlik hizmetlerinin yönetici seçkinler tarafından ele geçirilmesi ve kontrolünün, partiye sadık kişilerin üst düzey pozisyonlarda aktif olarak görevlendirilmesi yoluyla sağlandığını belirtmektedir.

Güçlerini koruma arayışlarında, iktidar seçkinleri, genelde orduya yönelirler. İktidara destek veren askeri seçkinler de sadakatleri ve destekleri karşılığında çeşitli parasal olanaklar ve iş fırsatları tarafından ödüllendirilirler. Bu nedenle ordu, parti devletini (ya da içindeki hakim seçkinleri) savunarak gelenek dışı bir baskıcı rol üstlenebilir. Sınırları da parti devletine benzer şekilde esnektir: Özellikle yağmacı devlet tehdit altındayken, ordu da kendi özel ve kurumsal çıkarlarını savunmak adına üslendiği rolü genişletebilir. Ayrıca, diğer hükümet birimleri ve kurumlar gibi kendisi de bir kurum olan ordu da daha fazla güç ve yetki elde etmek isteyebilir. Bratton'a (2014) göre, yöneticiler, baskılara bel bağladıkça, silahlı kuvvetlerin elini istemeden güçlendirirler. Bu ise, onların hem ekonomik rantlardan pay almalarına hem de siyasi kararlara ortak olmalarıyla sonuçlanır. Keza, ordu, parti çıkarlarına karşı olabilecek bir biçimde özerk çıkarlar peşinde de koşabilir. Böyle bir durumda ordu bir darbeyi tetikleyebilir ve siyasi iktidarı ele geçirebilir.

3.3. Devlet ve İş Dünyası

Parti devletlerinde, iş dünyası ile parti devleti derinden bütünleşmiştir, aralarında iç içe geçen bir gömülülük ilişkisi vardır (Shumba, 2016). Buradaki gömülülük yapısı, tahakküm ile ele geçirmenin çelişkili özelliklerini barındırmaktadır. Leftwich'in (2009) gözlemlediği gibi, yağmacı devletlerde, devlet ile rant arayışındaki iş dünyası arasında üretici olmayan iş birliği biçiminde ortaya çıkan negatif sinerjiye işaret edilmektedir. Parti devleti, hakimiyet alanını, iş dünyasına hakim olmak ya da iş dünyasının devletle olan güçlü iş çıkarlarını ele geçirme yönünde genişletme eğilimleri göstermektedir. İş dünyasının genelde gittikçe azalan marjinal özerklik bölgeleri bulunabilir. Ancak, kendi iktidar özlemleri için potansiyel tehdit teşkil eden özerk iş dünyasının ortaya çıkışından ve büyümesinden korkan iktidar erkini elinde bulunduran yönetici seçkinler bu girişimler üzerinde baskı kurar. Bu arada devlet, iktidar seçkinlerinin siyasi ve maddi beklentilerine cevap verecek servet ve gelir bölüşümü politikaları izler. Bu bağlamda, yönetici seçkinler ile ittifak içindeki işadamları, bu uygulamalardan en fazla yararlanan

ve en önde gelen kesimlerdir. Ortaya çıkan birikim rejimi, üretken yatırım ve imalatla ilişkisi olmayan bir rejimdir (Shumba, 2016).

Devlet ile bireyler arasındaki yağmacı ilişkiler, devletin ele geçirme veya zorla alma yeteneği ile kişi veya kişilerin buna direnme veya kaçma olanaklarına bağlıdır (Vahabi, 2019). Bu nedenle, yağmacı yöneticiler, direnme veya kaçma olanaklarının düşük, az ya da çok daha kolay kontrol edebilecekleri ve bilhassa yüksek gelirli kamu girişimleri üzerinde odaklanırlar. Böylece, tüm ekonomik kaynaklar, esas olarak, yönetici seçkinlerin hükmetme iradesi altındaki sektörlerle ve alanlara yönlendirilirken, yağma dışında kalan diğer sektörlerle çok az finansal ve beşeri sermaye bırakılmaktadır. Bu ise, iş piyasalarında gelir elde etmenin adil rekabet yoluyla değil ancak iktidardaki siyasi lider veya parti ile yapılacak bağlantılarla gerçekleştirilebileceği anlamına gelir.

Yağmacı devletlerde büyük güçlük, yağmacılığın, paradoksal bir şekilde, ekonominin düzgün bir şekilde işlenmesini ve sürdürülebilirliğini engelleyerek yağma alanını daraltması ve böylece yağma kapasitesinin altını oymasındır. Bir tarafta yağma alanının ve kapasitesinin daralması, diğer tarafta ekonomik yapı ve mali kapasitenin bozulması beraberinde iş dünyasının ve yoksul vatandaşların can yakıcı bir hiperenflasyonla baş başa kalmasına yol açabilecek para basılmasıyla karşı karşıya bırakabilir ve bu da muhalefetin doğmasına meydan verebilir ki yönetim de ister istemez baskıcı aygıtlara başvurabilir.

3.4. Devlet ve Toplum

Kalevi Holsti'ye (1997) göre, yağmacı yönetimler, devletin parçalanması ya da anarşiye yol açmasıyla sonuçlanan zayıf devletler üretmeye eğilimlidirler. Örneğin, Sierra Leone'deki 1992 askeri darbesi sonucunda Momah'ın çürümüş rejiminin tasfiyesi 3 yıl süren şiddet ve kanunsuzluk dönemine yol açmıştır. Larry Diamond'a (2001 ve 2008) göre, yağmacı devletler, yağmacı davranışların tüm düzeylerde sosyal ve siyasal yaşama sindiği bir toplumsal yapıya yol açar. Bu tip toplumlarda, zenginler, üretimle uğraşmaz ve doğru düzgün ticari faaliyetlerde bulunmaz; kanunları savaştırmak, sahip oldukları gücü ve ayrıcalıkları, devleti soymak ve zayıfları yağmalamak üzerinde yoğunlaştırırlar.

Öte yandan, Diamond'a göre, böyle toplumlarda kanunların gücü ile suçlar arasında daima ince bir çizgi vardır: Polisler kanunları yürürlüğe koymaz, hakimler kanunları doğru dürüst uygulamazlarken, örneğin, gümrüklerde çalışan görevliler de yapmaları gereken kontrolleri yapmazlar (Diamond, 2001 ve 2008).

Ayrıca, siyasi seçkinler, devlet erkini kendi yararları yönünde etkin bir şekilde kullanmak adına, suçlu yaratmaktan ve bu sırada şiddet kullanmaktan kaçınmazlar. Bu nedenle, Afrika'da yaşayan yönetici seçkinlerin yağmacı davranışlarıyla, kasten suçlulaştırma/suçlu gösterme eş anlamlı olarak görülmektedir (Bayart, Ellis ve Hibou, 1999'dan aktaran Shumba, 2016).

Baskı, Korkutma, Şiddet ve Demokrasi Karşıtlığı

Yağmacı yönetimin ayırıcı özelliklerinden biri, yalnızca kalkınma girişimlerinde başarısız olması değil, onun aynı zamanda vatandaşlarını korkutması, sakat bırakması ve öldürmesidir. Yağmacı devletlerde yönetim, sistematik bir şekilde kendini destekleyen kişi ya da gruplar dışında kalan vatandaşları üzerinde kimi zaman ölümlü sonuçlanan çeşitli baskılar kurar (Bratton ve Masunungure, 2011).

Diamond'a (2001 ve 2008) göre, yağmacı toplumlar sivil toplumların karşı kutbunda yer almaktadır. Yağmacı toplumlarda, demokrasiye yer olmadığı gibi ne kanunlara ne de anayasaya saygı ve itaat vardır. Bu türden toplumlarda, iktidar erkine sahip siyasi aktörler, güç ve servet peşinde koşarken her türlü baskı aracını kullanmaktan kaçınmadıkları gibi kanunları çiğnemekten de sakınmazlar. Yağmacı devletin güç tutma ve birikim mantığı, demokrasiye karşıdır. Demokrasi, seçim özgürlüğü ve hukuk kurallarına saygı, vb. bu ülkelerde geçersiz kavram ve eylemlerdir.

Robinson'a (2001) göre, yağmacı devletler, yalnızca demokrasinin olmadığı ortamlarda ortaya çıkmakta ve siyasi dengenin, kendi lehlerinde gelişmesi halinde kalkınmaya katkıda bulunabilecek kurumları oluşturmaktan ve ülke kalkınmasını teşvik edecek politikaları kabul etmekten cayabilmektedir; çünkü yağmacı devlet yöneticileri, ülke çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarıyla bağlantılı "particularism"i (belirli bir çıkar topluluğuna bağlılığı) temsil etmektedir. Bu yüzden, yağmacı devletler, demokrasiyi zayıflatarak hatta yok ederek, vatandaşların katılım, özgürlük ve adalet beklentilerini karşılıksız bırakırken, daha iyi bir yaşam ve adil bir toplum sunmayı başaramazlar.

4. Yağmacı Devlette Yolsuzluk İlişkileri

Yağmacı devletin temel bileşeni yolsuzluktur. Yolsuzluk, yönetenlerin yanı sıra asker ve sivil seçkinlerin ve kurumsal oligarkların, toplumdan zenginlik çıkardıkları, üretken faaliyetleri caydırdıkları ve böylece yoksulluk ve bağımlılığı yeniden ürettikleri asıl araçtır. Bu araçtan yararlananlar arasında organize suç örgütleri de vardır. Esasen, yolsuzluk kavramını, Weber'in (1978), Doğu ve Batı Feodalizmleri arasındaki farkları vurgularken, Doğu'da iktidar erkine bağlı askeri veya idari görevlilerin devlete ait toprakların kiralarından veya vergi gelirlerinden pay almalarını belirtmek için kullandığı "prebendalizm"e kadar götürmek olanaklıdır. Esasen, prebendalizm, özellikle Nijerya (ve benzeri ülkeler) ile ilgili olarak, patron (politikacı)-müşteri (destekçi) ilişkilerini veya neopatrimonyalizmi tanımlamak için kullanılabilir bir kavram ve teoridir. Bir başka deyişle, prebendalizm, seçilmiş yetkililerin ve devlet çalışanlarının, kamu gelirlerinden pay alma hakları olduğunu düşünmeleri ve bu gelirlerden destekçilerine, dindaşlarına ve etnik grup üyelerine çıkar sağlamak üzere yararlandıkları siyasi sistemleri tanımlamak için kullanılan kavramdır (Adelana, 2020; Shkel, 2019).

Adelana (2020), Nijerya'da bürokratik yolsuzluğun yaygın olduğunu, çünkü insanların halkın genel çıkarlarından ziyade bireylerin kamu görevlerinden kendi kısa ve uzun vadeli çıkarlarını yerine getirmek için yararlandıklarını belirtmektedir. Prebendalizm teorisi, Nijerya'da memurların, devlet makamlarını, kendileri, gruplarının üyeleri, bileşenleri ve akraba grupları için maddi faydalar yaratmak üzere kullandıkları görev alanları olarak gördüklerini öne sürmektedir. Genellikle bireysel, ailevi ve bölgesel çıkarları karşılamak amacıyla ortaya çıkan prebendalizmde, bürokratlardan oluşan bir politikacı-destekçi (patron-müşteri) ağı vardır. Adelana'ya (2020) göre, Nijerya'da bürokrasi ahlaki etik tarafından yönetilmediğinden bu mümkün ve daha kolay hale gelmektedir.

Prebendalizm ile diğer kayırmacılık türleri ve yolsuzluk arasında yakın bir ilişki vardır. Devlet görevlileri resmi bir maaş almalarına rağmen, aynı zamanda görev yetkileri altında kalan alanlarda yasa dışı rantların, prebendlerin ve yolsuzlukların çeşitli biçimlerinden de yararlanırlar. Sonuçta, yönetenler ve yakın çevresi, mevcut siyasi düzeni korumak adına devlet yönetiminin etkinliğini baltalamış olurlar (Acemoglu et al, 2004).

Bugün de birçok ülkede yöneten(ler), yolsuzluğu kendilerinin iktidarda kalmalarını sağlayacak araç olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda çeşitli yolsuzluk ilişkilerini iki alt başlıkta toplamak olanaklıdır: a) Adam kayırmacılığı (iltimas, torpil) ve b) Siyasi kayırmacılık (siyasi yandaşlık, partizanlık) (Özkanan ve Erdem, 2014).

Adam kayırmacılığının esası, personel alım ve terfilerinde liyakat ilkesi yerine akrabalık, arkadaşlık, dostluk, hemşehricilik, aynı meslekten ve aynı klandan olma gibi özelliklerin dikkate alınmasıdır. Nepotizm/klancılık, kronizm ve favorizm, adam kayırmacılığının örneklerindedir.

Buna karşılık siyasi kayırmacılık, siyasi partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak, klientalizm, patronaj ve hizmet kayırmacılığı biçimlerinde haksız çıkarlar sağlamaktır.

4.1. Kayırmacılık

4.1.1. Adam Kayırmacılığı

Nepotizm: Bazı araştırmacılar tarafından “klancılık” olarak da nitelendirilen nepotizm (akraba kayırmacılığı), özetle, dar bir insan çemberinden oluşan bir grup arasındaki akrabalık ilişkilerini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bir kişinin eğitim düzeyi, yeteneği, başarı gibi özellikleri önemsenmeden sadece siyasi tanıdıkları ile olan akrabalık ilişkilerinden dolayı istihdam edilmelerini ve kendilerine kamu ihalelerinin verilmesini ifade etmektedir (Shkel, 2019; Tekin, 2020).

Gürcistan’da Eduard Shevardnadze’nin iktidar döneminde (1995-2003) meydana gelenler bu durumun çarpıcı örneklerinden biridir. 1995’ten sonra Gürcistan’da devlet mülklerinin özelleştirilmesi, Shevardnadze ve akrabalarının yanı sıra onunla bağlantılı olanlar için zenginleşme fırsatları yaratmıştır. Seçkinler arasında karşılıklı yararlar sağlayan bu ilişkiler, cumhurbaşkanının tepesinde olduğu ve yakın bir akraba çevresine dayanan piramit benzeri bir iktidar yapısı yaratmıştır. Böylece, Şevardnadze’nin aile üyeleri birçok işletme üzerinde tekeli kontrollere sahip olmaya başlamıştır. Örneğin, Şevardnadze’nin oğlu Paata’nın kayınpederi olan Guram Akhvlediani, maden, petrol ve uçak işleriyle ilgilenen Ticaret Odası’nın Başkanı yapılmış ve ayrıca, altyapı dahil tüm Poti limanının kontrolü de kendisine verilmiştir. Diğer taraftan, Şevardnadze’nin damadı Gia Jokhtaberidze’nin başkanlığındaki grup, iki büyük hücresel iletişim şirketinden biri olan Magti’yi ele geçirmiş ve devlet azot tesisi Rustavi ile demir dışı metalurji tesisi Zestafoni’de hisse sahibi olmaları sağlanmıştır. Şevardnadze’nin yeğeni Nugzar Shevardnadze’nin başkanlığındaki diğer bir grup ise, başta yakıt olmak üzere tüketim mallarının ithalatının temel aktörü haline gelmiştir. Bu arada, Şevardnadze’nin kızı Manana Djokhtaberidze ve eşi yasadışı özelleştirmeler yoluyla büyük ticari varlıklara kavuşmuştur. Bir başka çarpıcı ülke örneği de 2000 yılının başlarında Kırgızistan’da 175’ten fazla kilit kuruluşun şu ya da bu şekilde Cumhurbaşkanı Askar Akaev’in (1990-2005) ailesi tarafından kontrol etmesine ilişkindir (Shkel, 2019; Kupatadze, 2012).

Kronizm: Kamu kurumlarında veya özel kurumlarda işe almada, liyakat ve eşitlik ilkeleri yerine “ahbap çavuş ilişkileri”nin esas alınmasını ifade etmek üzere kullanılan bir kayırmacılık türüdür. Nepotizmden farkı, akrabalık ilişkileri yerine, tanıdık veya yakın arkadaşlık ilişkisini esas almasıdır. Gürcistan’da Eduard Shevardnadze’nin yeğeni Nugzar Shevardnadze’nin çocukluk arkadaşı Zurab Urotadze’nin İçişleri Bakan Yardımcısı yapılması ve Gia Jokhtaberidze’nin sağdıcı Gia Kakuberi’nin İletişim Bakan Yardımcısı yapılması bu kapsamda düşünülmesi gereken atamalardır (Tekin, 2020; Kupatadze, 2012). Benzer şekilde, Kırgızistan’da Askar Akaev’den sonra iktidara gelen Kurmanbek Bakiev’in (2005-2010), Ulusal Güvenlik Hizmetleri Direktörü olarak atadığı kardeşi Janibek Bakiev’in yakın arkadaşlarından birini Savunma, diğerini İçişleri Bakanı olarak ataması yine kronizm başlığı altında alınması gereken durumlardır (Shkel, 2019).

Favorizm: Ülkedeki toplulukların, etnik, bölgesel, tarikatçılık, mezhepçilik gibi nedenlerle iç ve dış grup olarak ikiye ayrılması sonucu oluşan bir kayırmacılık türüdür. Grup içinde kalanlara ayrıcalık sağlanıp, grup dışındakilerin dışlanmasına dayanır. Yöneticilerin, bir bireyin, grubun ya da yakınların çıkarları doğrultusunda kayırmacılık yapmasıdır. İşe alma ve görevde yükselme gibi kararlarda grupta olanlara ayrıcalıklı bir şekilde davranmasıdır. Kırgızistan’ın kuzey bölgesinden gelen Askar Akaev’in görevlendirmelerde ve işe almada bir dönem “Kuzeyliler”e öncelik vermesi favorizm kapsamında düşünülebilecek bir kayırmacılık biçimidir (Tekin, 2020; Shkel, 2019).

4.1.2. Siyasi Kayırmacılık

Klientalizm: Klientalizm ve bundan sonra ele alınacak olan patronaj kavramları, esas olarak, diğer kayırmacılık türlerinden farklı olarak temelde siyasi kayırmacılık bağlamında düşünülmesi gereken kavramlardır. Klientalizm ve patronaj, nepotizmin aksine, sadece akrabalık ilişkileriyle de sınırlı değildir, daha geniş bir insan çevresini içermektedir. Kısaca, klientalizm, siyasilerin, verdikleri oy karşılığında destekçilerine maddi yardımlarda bulunması veya kamuda bulunan mevcut kaynakların ve rant yaratacak zenginliklerin özelleştirmeler vb. yollarla siyasi yandaşlarına dağıtılmasını sağlayacak ayrıcalıklar tanınmasıdır (Baş, 2019). Dolayısıyla, klientalizm, siyasetçi-destekçi ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan bir kayırmacılık türüdür. Klientalist bağlantılar, tamamen kişisel temaslara ve maddi ya da başka türlü çıkarların değişimine dayanan enformel anlaşmalardır. Buna karşın, patronaj ağları, bir lider ile sosyal gruplar, topluluklar ya da organizasyonlar arasında kişisel olmayan ilişkilerdir (Shkel, 2019).

Patronaj: Zaman zaman klientalizmle birbirinin yerine kullanılan patronaj, yaygın olarak, iktidardaki partinin, üyelerine, destekçilerine ve potansiyel yeni takipçilerine kamu sektöründe iş ve istihdam sağlama uygulaması olarak anlaşılan bir kavramdır (Sayari, 2014). Klientalist ağların da içinde yer aldığı patronaj, kronizm ve favorizmden farklı olarak hükmedenlere daha geniş bir güç koalisyonu kurmasına izin veren ve böylece çeşitli etnik ve bölgesel görüş ayrıcalıklarını birleştirme olanağına veren bir kayırmacılıktır. Patronaj, siyasi liderlerin, klientalizmin yardımıyla devlet görevlerini potansiyel rakipleri arasında dağıtarak rejimin sürdürülebilirliğini güvence altına alan, böylece olası seçkin bir darbe ya da kitlesel isyan riskini en aza indirme bakımından yararlandıkları çok önemli bir araçtır (Shkel, 2019). 1970 ile 2000 yılları arasında 40 Afrika ülkesine için kabine üyelerinin sayılarına dayanarak "orantılı tehlike modeli" (proportional hazards model) kapsamında yapılan bir istatistiksel çalışma (Arriola, 2009), yağmacı bir liderin, kabinesini genişleterek darbe yoluyla devrilme olasılığını azalttığını ve böylece mevcut rejimin süresini uzatabildiğini göstermektedir. Söz konusu araştırmadan çıkan sonuca göre, liderin, kabineye bir bakan daha ataması rejimin sürdürülebilirliğini % 1'lik bir ekonomik büyümeden bile daha fazla arttırmaktadır. Patronaj koalisyonlarını genişletmekte kabine atamalarının, ayrıca, destekçi sadakatine olan bağımlılığı azalttığı savunulmakta, benzer uygulamaların yalnızca Afrika ülkelerine özgü olmadığı, rejimlerini bir arada tutmak isteyen diğer birçok ülke liderleri tarafından da uzun zamandır kullanıldığı belirtilmektedir.

2006 ile 2014 yılları arasını kapsayan 5 bölgeden (Doğu, Batı ve Güney Avrupa ile Latin Amerika ve Afrika) 22 ülkeyi kapsayan bir araştırma projesi, parti patronajının Batı Avrupa dahil tüm bölgelerde yaygın olduğunu göstermiştir. Parti patronajı açısından siyasi atamalarda, en yaygın motivasyon, politika oluşturma ve uygulamanın kontrolüdür. Bu durum, özellikle Batı Avrupa'nın düşük patronaj vakaları için geçerli görünmektedir. Buna karşılık, patronaj kapsamının geniş ölçülerde olduğu ülkelerde,

siyasi atamalar hem bir kontrol hem de bir ödül işlevi görmektedir. Aynı araştırma, partilerin ortalama olarak hem siyaseten ve hem de kişisel olarak sadık profesyoneller atamayı tercih ettiğini göstermektedir (Kopecky ve diğerleri, 2016).

5. Yağmacı Devlette Kaynak Tahsisi, Vergilendirme ve Rantlar

Yağmacı devletler, üretken faaliyetler için özendirici yaklaşımlar sağlamayan kötü işleyen kurallar sistemi oluşturma eğilimindedir. Bu sistemde yağmalama, piyasa mekanizmasının etkinliğinin bir kenara bırakılarak ona müdahale edilmesine dayanmaktadır. Böyle bir yaklaşımda, mülkiyet hakları genellikle iyi tanımlanmamıştır ve politik kararlar piyasa sisteminin yerini almaktadır. Sonuç, bir yandan etkin olmayan kaynak tahsisi ve düşük (veya negatif) büyüme ve diğer yandan, nüfusun çoğunluğunun aleyhine, iktidar grubu lehine gelirin yeniden dağıtılmasıdır.

Bu koşullarda, rekabet ekonomik olmaktan çok politik bir karaktere bürünmektedir. Rekabet, tamamen ekonomik alanın dışına çıkar ve politik alana kayar. Ekonominin gittikçe rekabetçi dengeden uzaklaştığı böyle bir ortamda ise, “doğrudan üretken olmayan, kâr amacı güden (directly unproductive, profit-seeking) faaliyetler” (Bhagwati, 1982) çekici hale gelir. Üreticiler, üretim maliyetlerini düşürmek ve ürün kalitesini artırmak yerine, karar verici politikacılardan, kendilerine özel iltimas yapılması için piyasaya bazı müdahalelerde bulunmaları yönünde lobi faaliyetlerinde bulunurlar. Böylece, çabalarını ekonomik arenadaki rekabeti azaltmaya ve yüksek karlı nişlerinin korunmaları üzerinde yoğunlaştırırlar (Lundahl, 1997).

Kuşkusuz, yağmacı bir devletin varlığı, piyasa sistemine politik kararlarla müdahale etmesinin yanı sıra vergilendirmedeki keyfi yönetime ve rant yaratma ile oluşturulan gelirlerin dağıtılmasına bağlıdır. Vergilendirme tüm devletlerin sahip olduğu bir tekdirdir; ancak yağmacı rejimlerde bu tekel yönetenlerin yalnızca kendilerine ve yakınlarına gelir elde etmek üzere kullanılır. Oysa, modern demokrasilerde vergilendirme; yatırım, tüketim, büyüme, istikrar, kaynak tahsisi ve gelir paylaşımında adalet sağlama gibi amaçlarla kullanılırken aynı zamanda tüm bu amaçların birbiriyle dengelenmesine dikkat edilir. Buna karşın, yağmacı devletlerde optimal vergilendirme sorunu tek bir boyuta indirgenmiştir: Vergilendirmenin yönetici grup veya koalisyon üyelerine zarar vermemesi koşuluna bağlı olarak, belirli bir gelir miktarı için işlem maliyetlerinin en aza indirilmesine.

En keyfi vergilendirme biçimlerinden biri, yönetim erkinin sahiplenmek istediği varlıklara doğrudan el koyabilmesi yani müsadere'dir. Bu kapsamlı bir şekilde, örneğin, Dominik Cumhuriyeti'nde Rafael Trujillo ve Nikaragua'da Anastasio Somoza tarafından uygulanmıştır. Yirmi yüzyılın en büyük müsadere olaylarından biri, 1972'de Asyalıları sınır dışı eden İdi Amin'in, bu kişilerin mal varlıklarına el koymasından

kaynaklanmıştır. 400 milyon dolar değerindeki konutlar ve ev eşyaları ile birlikte 3.500'den fazla şirket Amin ve destekçilerine özellikle orduya devredilmiştir (Lundahl, 1997). Ayrıca, aşırı harcamaların bir sonucu olarak artan bir bütçe açığı ile karşı karşıya kalan Idi Amin gibi yağmacı bir lider, ülkelerin para bastıkları ve her zaman daha fazlasını basabildikleri (ve böylece senyoraaj geliri elde edebildikleri) sürece iflas etmeyeceklerini belirten kişidir (Kyemba, 1977).

Müsadere ve çeşitli vergilendirme yollarıyla elde edilen gelire yetinmeyen yağmacı yönetimlerin başvurdukları bir diğer zenginlik aracı yurtdışından edinilen borç ve yardımlara bir şekilde el koymalarıdır. Bu kapsamda çeşitli yöntemleri kullanmaktan da kaçınmamışlardır. Örneğin, 1962'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Küba'ya yaptırım uygulamak için Amerikan Devletleri Örgütü OAS'ın (Organization of American States) Haiti'nin oyuna ihtiyaç duyduğu zaman Françoise Duvalier, bunun karşılığında Amerikalılardan 2,8 milyon dolar istemiş ve bunu da almıştır (Heinl ve Heinl, 2005). On yıl sonra, Idi Amin de benzer bir taktik uygulamıştır. İsrail ve İngiltere'nin, proje bazında ve paranın nereye gittiğini kontrol etmeden yardım vermeye isteksiz kaldığı bir durumda; Amin, Libya lideri Muammer Kaddafi'ye gitmeyi seçerek, İsrailileri Uganda'dan atma ve güçlü bir Yahudi karşıtı pozisyon takınma karşılığında istediği parayı Kaddafi'den almıştır (Kyemba, 1977). Özetle, alınan dış yardımlar amacı dışındaki işlere tahsis edilirken, önemli kısmı da iktidarı yönetenlerin zimmetlerine geçirmeleri ile sonuçlanmıştır.

Diğer taraftan, ulusal bütçeler de yağmacı devletler tarafından keyfi şekilde kullanılmıştır. Örneğin, bütçe kalemleri gelişigüzel olarak ve sık sık birinden diğerine aktararak ya da gerektiğinde liderlerin isteğine bağlı olan değişimlere uğramıştır. Ayrıca, yağmacı yöneticiler, devlete ait işletmelerden gelen fonları istedikleri şekilde kullanmışlardır. Bu anlamda, örneğin, Filipinler'de Ferdinand Marcos devlet şirketlerine tekel ayrıcalıklarının verilmesi ve gelirlerinin yönlendirilmeleri açısından bunları özelleştirerek doğrudan "aile" üyelerine ya da onların yakın arkadaşlarına ve akrabalarına kanalize edilmelerini sağlamıştır. Buna ek olarak, bir başkanlık kararnamesiyle söz konusu şirketlerin vergilerden, harçlardan ve gelir vergilerinden muaf tutulmalarına olanak tanımıştır (Lundahl, 1997).

Yağmacı devletlerde yönetenlerin ve her koşulda kendilerini destekleyen kişi ya da grupların gelir ve servetlerini arttırmanın çok önemli yollarından biri de rant kollayıcılığı bağlamında tekel ayrıcalıklarının yaratılmasıdır. Tekelci rant ve bunun sosyal fayda üzerindeki etkileri ise aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Tekelci Rant ve Sosyal Fayda

Kısaca, rant, üretim faktörü sahiplerinin, rekabetçi bir piyasada elde edeceği "normal" gelirin üzerinde oluşan fazladır. Ancak, rekabetçi piyasa teorisi genelde mevcut olmadığından, daha kullanışlı bir tanım olarak, bir üretim faktörü/faktörleri

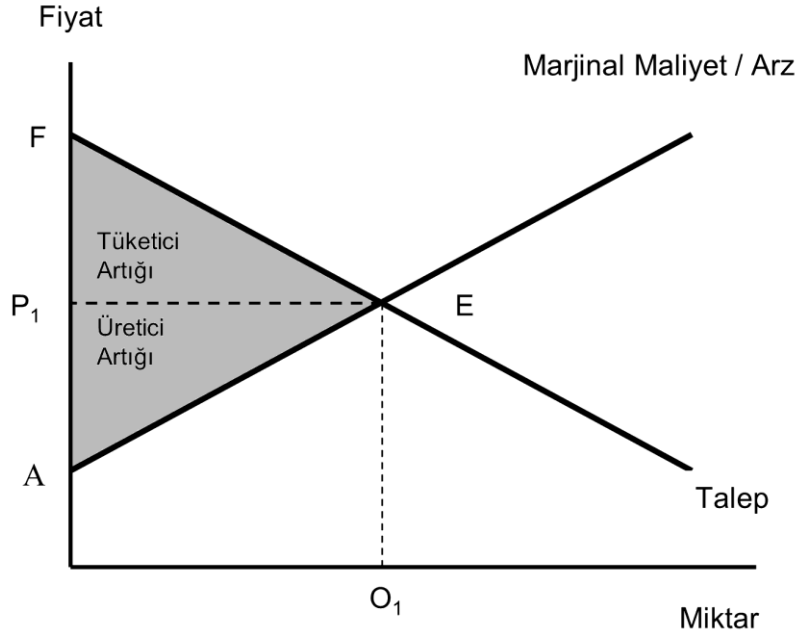
sahibi olan bir bireyin ya da firmanın alternatif fırsatlar verildiğinde kabul edeceği minimumdan daha yüksek düzeyde elde edeceği gelir olarak da tarif etmek olanaklıdır (Khan, 2000). Rantlar, sadece tekel karlarını değil, aynı zamanda siyasi mekanizma yoluyla düzenlenen sübvansiyonları ve transferleri, özel mafyalar tarafından düzenlenen yasadışı transferleri, rakipler taklit etmeden önce yenilikçiler tarafından yapılan kısa vadeli süper kârları vb. içerir. Bazı rantlar yasarken diğerleri yasa dışı olabilir.

Tekel rantları gibi bazıları etkinsizliği belirtirken; yenilikçilerin elde ettiği rantlar, küçük sanayilere verilen sübvansiyonlar veya kıt doğal kaynak sahiplerinin kazandığı rantlar gibi diğerleri, etkinliğin ya da büyüme fırsatlarının başarılı bir şekilde kullanılmasının işaretini verebilir. Genelde tekelci rantlar, “zararlı” rantlar halinde etkinsiz ve büyümeyi geciktirirken; özellikle yenilikçi girişimcilere tahsis edilen bazı “faydalı” rantlar büyüme ve kalkınmada önemli olumlu roller oynayabilmektedir. Ancak, faydalı rantların büyüme ve kalkınmada yer aldığı söz konusu olumlu rollerinin iyi tanımlanmış koşullar altında geçerli olabileceğini ayrıca vurgulamak gereklidir. Bu anlamda, Schumpeter’de ([1943] 2003) belirtilen rantları faydalı olarak nitelendirmek gerekir; çünkü rantlar sayesinde sağlanan süper karlar teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri özendirir, dolayısıyla hem etkinliği hem de ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Buna karşın, yolsuzluk, politikacı-destekçi (patron-müşteri) ilişkisinin yaygın olduğu Asya, Latin Amerika ve Afrika’ya ilişkin birçok gözlemlerle kanıtlandığı gibi, yağmacı devletlerde rantlar, etkinsizlik ve düşük büyüme oranlarıyla sonuçlanmıştır (Khan, 2000; Leff, 1964).

Tam rekabet piyasasında, kâr arayan firmalar, fiyat, marjinal maliyetten yüksek olduğu sürece üretim faaliyetinde bulunurlar. Fiyat, son birimin fiyatı üretim maliyetinin altına düştüğünde üretimi durdururlar. Tam rekabet piyasasında, giriş ve çıkış özgürlüğü, rantın ortaya çıkışını engeller; çünkü herhangi bir üreticinin rant elde etmesi halinde, diğerleri piyasaya girerek fiyatın düşmesine yol açar. Buradaki analiz, rekabetin tüm rantları silip süpürdüğü zaman elde edilen dar bir etkinlik tanımı üzerinde odaklanmaktadır. Rantsızlık durumunda, her ürün için son birimi üretmenin maliyeti tam olarak fiyatına eşit olmalıdır. Sonuçta, net sosyal fayda (çıktının sosyal değeri ile maliyeti arasındaki fark) rantsız pozisyonda maksimize edilmiş olur.

Şekil 1’deki talep doğrusu, pazarlanan miktar değiştikçe tüketicilerin ödemeye istekli olduğu fiyatları gösterir. Ek tüketicileri çekmek için fiyatın genellikle düşmesi gerektiğinden, talep doğrusu tipik olarak aşağı doğru eğimlidir. Buna karşın, marjinal maliyet doğrusu tipik olarak yukarı doğru eğimli olarak gösterilmiştir; çünkü daha fazla birim üretildikçe ek birim üretmenin maliyeti artıracaktır varsayılmaktadır. Ancak, eğer, ölçek ekonomileri varsa, marjinal maliyetler sabit kalabilir, hatta düşebilir. Düşen maliyetler, rekabetçi bir pazar için sorun yaratabilir. Düşen maliyetler, daha büyük üreticilerin piyasaya hakim olmalarına ve sonunda bir tekel gibi davranmalarına olanak tanıyan bir maliyet avantajı sağlar.

Şekil 1: Tam Rekabette Piyasa Dengesi

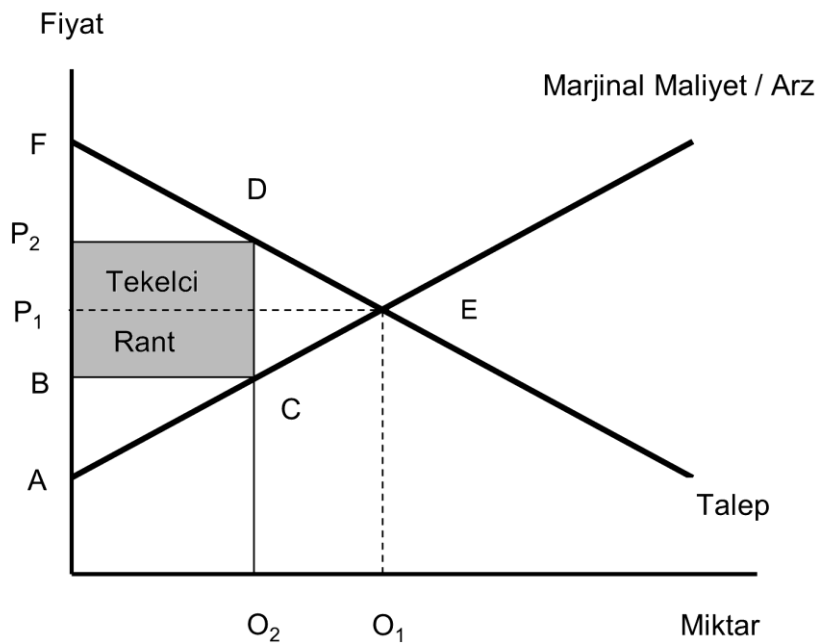
Piyasaya giriş ve çıkışların serbest olduğu koşullarda, tüketicilerin ödemeye istekli olduğu fiyat (talep doğrusuyla gösterilmektedir) marjinal maliyetten daha yüksektir ve bu nedenle arz edilen miktar artar. Bunun tersi de geçerlidir. Böylece oluşan denge durumunda, OP₁ fiyatında üretilen miktar OQ₁ olur. Son birimin üretim maliyeti OP₁'e eşittir ve mallar da piyasada tam olarak bu fiyattan satılmaktadır. Bu koşullarda, son birimin üreticisi tüm masrafları tam olarak karşılayabilir ve bu nedenle rant kazanmaz. Rekabetçi piyasalarda rant olmaması iddiasının temeli budur (Khan, 2000).

Şekilde talep doğrusunun altındaki alan farklı çıktı seviyelerine sahip tüketiciler için toplam değeri gösterir (OQ₁ çıktısının değeri, dolayısıyla OFEQ₁). Maliyet doğrusunun altındaki alan ise, bu çıktı seviyesinde (OQ₁ çıktısında OAEQ₁) oluşan toplam maliyeti gösterir. “Net sosyal fayda”, çıktının sosyal değeri ile çıktı maliyeti arasındaki fark olduğuna göre, her çıktı düzeyindeki net sosyal fayda diyagramda iki doğru arasındaki alan olarak gösterilmektedir (dışsal fayda ve zarar olmadığı sürece). Dolayısıyla, OQ₁ çıktı seviyesinde “net sosyal fayda” OFEQ₁ – OAEQ₁ = AFE'dir. Farklı çıktı düzeylerini karşılaştırarak, net sosyal faydanın OQ₁ çıktısında en yüksek düzeyde olduğunu görüyoruz. Rekabetçi piyasada bu durum, basitçe üreticilerin piyasaya kar amaçlı giriş ve çıkışları ve fiyatların serbestçe ayarlanması yoluyla başarılır. Rantsız rekabet, bu nedenle “etkindir”. Burada etkinlik, veri teknolojik koşullarda net sosyal faydanın maksimize edilmesi anlamına gelir. Piyasaların neoklasik analizinin en önemli sonucu da budur (Khan, 2000).

Şekil 1’de OQ seviyesinden önce üretim faaliyetine katkıda bulunan faktör sağlayıcılarının topladığı kümülatif artık AEP₁ üçgeni ile gösterilmektedir. Bu artışın rant benzeri bir özelliği vardır ve “üretici artışı” olarak adlandırılır. Bu da firmalara gerçekte ödenen OP₁EQ₁ (fiyat OP₁ x satılan OQ₁ miktarı) ile OQ₁ üretiminin kavramsal minimum toplam maliyeti (OAEQ₁ alanı) arasındaki farkı ölçer. Tüketiciler ise, “tüketici artışı” olarak bilinen bir artışı ele geçirirler ki, bu da Şekil 1’de FEP₁ olarak gösterilen alandır. Bu artık, farklı tüketicilerin satın aldıkları ürüne farklı değer vermelerine rağmen, her tüketiciye farklı bir fiyat vermenin genellikle mümkün olmamasından kaynaklanır. Son tüketici hariç herkes, satın aldıkları ürün için herkesin ödediği OP₁ fiyatından daha yüksek bir fiyat ödemeye istekli olacaktır. Bu, tıpkı üretici rantının üreticiler için bir kazanç olması gibi, tüketiciler için kolektif bir refah kazancı olan tüketici rantının kaynağıdır. Tüketici artışı refah ekonomisinde önemlidir, ancak bizi daha fazla ilgilendirmeyecektir. Üretici rantının aksine, rant tanımımıza göre, tüketici rantının rant-benzeri bir karakteri yoktur.

Şekil 2, bir üreticiye o piyasadaki üretim seviyesini belirleme hakkının verildiği devlet tarafından yaratılan bir tekel durumunu göstermektedir. Tekel, üretimi kısıtlayabilir ve fiyatları yükseltebilir ve diğer tedarikçiler piyasaya giremez. Herhangi bir piyasada yalnızca bir üreticinin olması nadiren görülürken, tekeli davranışın yalnızca “piyasa gücü”ne ihtiyacı vardır. Piyasa gücü, bir veya daha fazla firmanın, yeni girenlerin herhangi bir nedenle fiyatları düşürmek için giremeyeceği bir bağlamda, üretimi kısıtlayarak fiyatları artırma yeteneğidir.

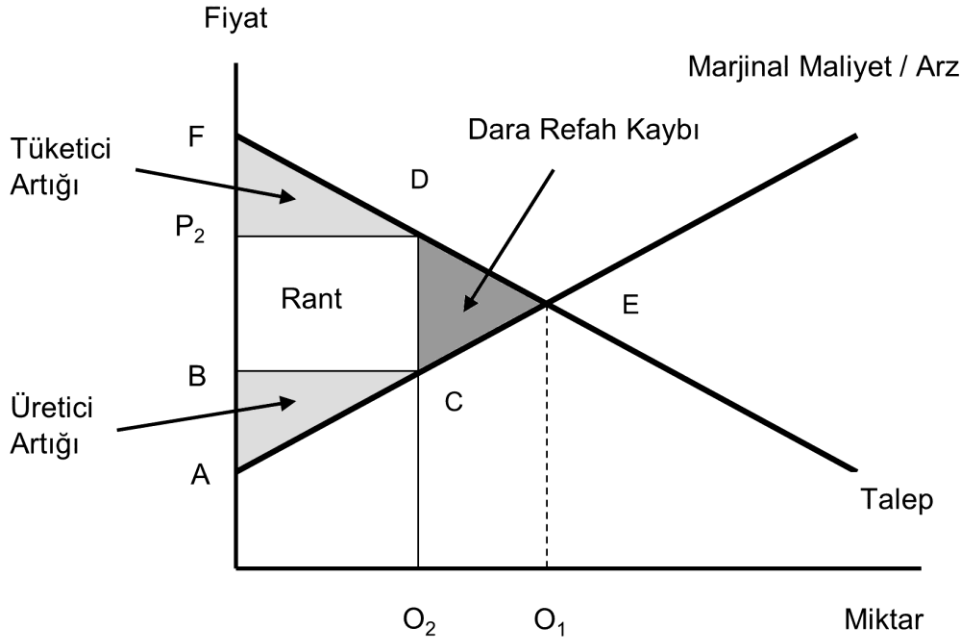
Şekil 2: Tekel Piyasasında Rant

Arz miktarının, örneğin, OQ_2 olacak şekilde kısıtlanması, daha küçük miktardaki çıktıyı üretmenin marjinal maliyeti OB iken, tüketicilerin ödemeye istekli olduğu fiyatın OP_2 olarak oluşmasına yol açar. Aradaki fark, firmaya son birimde normalin üzerinde bir CD karı verir ve bu teknik olarak bir ranttır; çünkü firma bir sonraki en iyi alternatifte kazanabileceğinden daha yüksek bir getiri elde etmektedir (bu, rantın olmadığı piyasadaki getiri oranıdır). Normalin üzerindeki bu kar, üretilen OQ_2 biriminin her birinden kazanıldığından, firma tarafından kazanılan toplam rant, gölgeli $BCDP_2$ dikdörtgeniyle gösterilir. OQ_2 çıktı seviyesi, rantı maksimize etmek isteyen tekeli tarafından belirlenir. Tekel kârı, daha düşük bir üretici artığı ve daha düşük bir tüketici artığı pahasına firmayı zenginleştiren bir ranttır. Üretimdeki OQ_1 'den OQ_2 'ye olan düşüş bir etkinsizliğe işaret etmektedir.

Şimdi aşağıda Şekil 2'ye benzeyen Şekil 3'ü ele alalım ve tekeli kısıtlamanın bir sonucu olarak tüketici ve üretici rantına ne olacağını inceleyelim. Çıktı OQ_2 olduğunda, net sosyal fayda (talep ve maliyet eğrileri arasındaki alan) $ACDF$ alanıdır. Bu alan, tüketici ve üretici artıkları ile ranta bölünebilir. Toplum söz konusu olduğunda rantın kendisinin bir kayıp olmadığını tekrarlamakta fayda var. Kavramsal olarak tüketicilerden ve faktör tedarikçilerinden firma sahiplerine yapılan bir transferdir; çünkü daha önceki tüketici ve üretici artıklarının parçalarından oluşmaktadır.

Şekil 3: Tekel Piyasasında Rant, Tüketici Artığı ve Üretici Artığı

Dara Refah Kaybı

Tekelin sosyal maliyeti, kaybedilen net sosyal faydadır. Şekil 3'te kaybedilen net sosyal fayda ["dara refah kaybı" (deadweight wealth loss) olarak bilinir] ve küçük CDE üçgeniyle ölçülür: AFE (tam rekabet piyasasında sağlanan net sosyal fayda) – ACDF (tekeli piyasasında sağlanan net sosyal fayda) = CDE (dara refah kaybı). Tekel piyasasında üretim, rekabetçi olana kıyasla daha düşük düzeyde meydana geldiğinden CDE de bu düşük üretim sonucunda kaybedilen net sosyal faydayı göstermektedir. Dolayısıyla, BCDP₂ rantı, tekelin maliyetini doğrudan ölçmez. Sosyal maliyeti CDE ile ölçülen tahsis etkinsizliğine (bu belirli ürünü üretmeye çok az kaynak ayrılmıştır) işaret eder. Bu ise, toplumun kolektif olarak kaybettiği net sosyal faydadır (Khan, 2000). Yağmacı devletlerde, yönetenler, koltuklarını güvence altına almak adına ya da sosyal faydadan ziyade kişisel faydalarını maksimize etmek üzere, örneğin, oy ticareti ve böylece destekçilerine rant sağlamak adına davrandığında ortada ne kamusal hizmet ve ne de kamusal fayda dikkate alınır.

Şimdiye kadarki diyagramlarda maliyet doğrusu teknik olarak belirlenmiş gibi görünmektedir, ancak gerçekte maliyet seviyesi, bu yönde ne kadar çaba gösterildiğine bağlıdır. Ekonomide, tekeli bir yapıdan çok tam rekabetçi koşullar geçerli olduğunda yani firmalar rekabetçi baskılarla karşı karşıya kaldığında, verimlilik ve etkinlik artırıcı çabaların sarf edilme olasılığı daha yüksek olur.

X-Etkinsizliği

Tekel altında meydana gelen yüksek maliyetlerden kaynaklanan etkinsizlik, kavramsal olarak "x-etkinsizliği" ile tanımlanır. İlk kez ABD'li iktisatçı Harvey Leibenstein tarafından ortaya atılan "x etkinsizlik (etkinlik)", genel olarak piyasa aktörlerinin ya da kamu birimlerinin, kötü yönetim, rant arayışı, bürokratik engeller, örgütlenme sürecindeki sorunlar, aksak rekabet, vb. nedenlerle kaynak israfına yol açılmasıdır (Leibenstein, 1966, 1978). Diğer bir ifadeyle girdi miktarıyla arzulan çıktı miktarına ulaşamamasıdır. Bir başka deyişle, tekeli firmanın üzerinde herhangi bir rekabetçi baskı hissetmemesi nedeniyle maliyetlerini mümkün olan en düşük seviyeye düşürmemesi (yüksek maaş ödemeleri, aşırı istihdam, vb.) ve böylece refah kaybının ortaya çıkmasıdır. Sonuç olarak, rekabetin yokluğu maliyetleri yüksek tuttuğunda, tekelin gerçek sosyal maliyeti, CDE'nin "dara refah kaybı" tarafından önerilenden daha yüksek olabilir (bkz. Şekil 3). Bu ise, toplum açısından olumsuz bir durumdur.

6. Yağmacılığın Ekonomik ve Toplumsal Etkileri

Yağmacılık, hem gelirin ve servetin dağılımı, hem kaynakların tahsis etkinliği, hem de yatırım, göç, teknolojik değişim ve büyüme açılarından çeşitli olumsuz etkilere sahiptir. Açıklanması en açık ve kolay olanı, gelir ve servetin özellikle devlet başkanı veya yönetim erkine sahip ailenin elinde yani yönetici kliğin elinde toplanmasıdır. Böyle bir

yapıda, kaynaklar ekonomik alandan politik alana çekilmektedir. Bu koşullarda, en büyük kâr maliyetleri düşüren veya yeni ürünler yaratan yeniliklerden değil, Bhagwati (1982) anlamında doğrudan üretken olmayan ve yalnızca belirli bir pastayı yeniden dağıtmaya hizmet eden faaliyetlerden elde edilmektedir.

Böyle bir durumda, girişimciler, mevcut sistemden yararlanarak, kaynakları mal ve hizmet üretmek yerine rant elde etmek içine bir araya getirirler. Bu nedenle, GSYH'nin hacmi küçülür ve büyüme yavaşlar. Yağmacı devlette girişimciler, kaynakları etkin kullanmak ve yenilerini yaratmak yerine onları etkin olmayan şekilde ve yalnızca tüketmek üzere kullanmaktadır. Üretim faaliyetlerinin bir kenara bırakıldığı böyle bir ortamda iktidar erkinin de içinde olduğu uyuşturucu ticareti gibi kriminal faaliyetlerle karşılaşılması da normal bir olay haline gelmektedir. Bu bakımdan, örneğin, Panama'da Başkan Manuel Noriega'nın (1983-1989) kokainin Kolombiya'dan ABD'ye taşınması ve böylece uyuşturucu ticaretinde aktif bir rol oynamasına şaşılmalıdır (Lundahl, 1997)²

Bir ekonomi üretken olmayan faaliyetlerin üretken faaliyetlerin yüksek bir oranıyla temsil edildiği bir dengeye geldiğinde, bu durum üretenlerin yağmalanması anlamına gelir ki, sonuçta üretim faaliyetlerine geri dönmenin çok zorlaşmasına yol açar. Rant kollamanın getirisinin yatırımların getirisinden daha fazla olduğu koşullarda yeni nesiller yatırım yapmak ve üretimde bulunmak yerine, daha kazançlı olacağı düşüncesiyle rant kollayıcı faaliyetleri seçerler (Acemoglu, 1995). Böylece, piyasa ekonomisinde üreticilere, tüketicilere ve faktör sahiplerine yol gösterici olan fiyat mekanizması işlevsiz hale gelir. Rant kollama faaliyetlerinin yaygın olduğu yağmacı devletlerde olan da budur. Ekonomik kaynaklar ve üretim faaliyetleri, iktidar erkinin ve onlara hizmet edenlerin kişisel gelirlerini ve servetlerini ne kadar arttıracaklarına bağlı olarak tahsis edilirler. Yağmacı uygulamalar yalnızca piyasanın değil, aynı zamanda devlet sektörünün de tahsis etkinliğini bozmaktadır. Temel sorun, kuralların ve düzenlemelerin keyfi bir şekilde uygulanmalarıdır.

Yağmacı devletlerde, sadece ekonominin ve yatırımların etkinliği azalmakla kalmaz, aynı zamanda yatırımların büyüklüğü ve kalitesi de bundan olumsuz yönde etkilenir. Yatırım yaparak üretim kapasitesini artırmayı düşünen bir girişimcinin, gelecekte ortaya çıkacak faydalardan kendisinin ne elde edeceğini bilemediği koşullarda, yatırım yapmayacağını söylemeye gerek bile yoktur. Yağmaya uğrama olasılığı, yatırım yapmayı imkansız kılar.

Yatırım eksikliği, günlük üretimin ötesinde, teknolojik gelişme ve yenilikçi faaliyetleri de olumsuz bir şekilde etkiler. Yatırım yerine, özellikle Bhagwati (1982)

² Noriega'nın uyuşturucu nedeniyle aldığı rüşvetlerin ve 1989'da devrilmesinden sonra uyuşturucu kaçakçılığı, haraç toplama ve kara para aklama suçları nedeniyle ABD'deki ilginç yargılanma süreci için bkz. Noriega ve Eisner (1997) ve Yagoub (2017).

anlamında “doğrudan üretken olmayan, kâr amacı güden faaliyetler”in çekici ve yaygın olduğu bir ortamda, kamusal rant-kollayıcılar teknolojik gelişme ve yeniliklere saldırırlar; çünkü yenilikçilerin, devletten alması gereken izinler, lisanslar, ithalat kotaları vb. daha önce kurulmuş üreticilerinkinden çok daha fazladır ve bu ihtiyaçların karşılanması da kamusal rant kollayıcılarının potansiyel av alanlarını oluşturur. Yeni bir firma kurmak için, bir yenilikçinin iş, inşaat, su ve yangın izinleri, vergi belgeleri, yeni makineye ihtiyacı varsa ithalat lisansları vb düzinelerce belgeyi devletten alması gerekir. Yenilikçilerin devlet tarafından üretilen bu mallara olan talebi yüksek ve esnek değildir ve dolayısıyla yolsuzluğun birinci hedefleridir (Murphy, Shleifer ve Vishny, 1993).

Teknolojik gelişme ve yenilik, çeşitli şekillerde engellenme eğilimindedir. Çünkü a) Yenilikçilerin genelde lobcilik ve yöneticilerle iyi ilişkiler kurmak için çok zamanları olmaz. Bu nedenle, özellikle ağır bir yağmaya maruz kalırlar; b) Genellikle kredileri kısıtlıdır ve gerekli rüşvet ve “har(a)çlar”ı karşılayamazlar; c) Projeleri doğası gereği uzun vadeli ki, bu da yağmanın uzun sürebileceği anlamına gelir; d) Ayrıca risklidirler. Dolayısıyla yenilikçiler, projeleri için kamulaştırılma olasılığı dahil çeşitli riskleri üstlenmek zorundadırlar. Bu ise, potansiyel yenilikçileri projelerini uygulamaktan alıkoyar. Sonuçta, yatırım yapılamaz ve böylece sermaye stoku küçülüp teknolojiye gelişme sağlanamazken, istihdam ve beşeri sermaye birikimi de bu durumdan payını alır.

Diğer taraftan, beşeri sermaye birikimi yağmacı rejimlerin en az önem verdikleri alanlardan biridir. Dolayısıyla eğitim sektörü, kamusal harcamaların genelde en düşük düzeyde tutulduğu bir kesimdir. Eğitim, çocuklara ve gençlere sorgulamayı öğrettiği, en azından böyle bir potansiyel taşıdığı için yağmacı rejimler için tehlikelidir; çünkü eğitilmiş yurttaşları yatıştırmak ve kandırmak eğitimsiz olanlara göre daha zordur. Eğitimsiz bir toplum, yağmacı baskıcı rejimlerin en güçlü silahlarından biridir ve bu yüzden genelde eğitime harcama yapmazlar.

Kleptokrat yöneticiler özellikle öğrencilerin eleştirel düşünme konusunda eğitildikleri yüksek öğrenim kurumlarından nefret ederler. Bu nedenle, yağmacı devletlerde eğitim arzının ve dolayısıyla nitelikli insan gücünün azalması muhtemeldir. Okul sisteminin kalitesi, en uç durumda, eğitimin (en azından yüksek öğrenimin) düşük bir mal (inferior good) haline geldiği noktaya kadar düşer. İyi bir eğitimin rekabet değeri düşerken, geri dönüşleri de azalır. Okulda öğretilen becerilerin öğrenilmesinden önce doğru bağlantıların nasıl edinileceğinin öğrenilmesi daha önemli hale gelir. Bu da, ülkenin eğitim talebinin küçülmesi olasılığı ile karşı karşıya kalması demektir.

Öte yandan, eğitimin önemsiz hale gelmesi ve eğitilmiş kişilerin liyakatlerine uygun işlerde iş bulamamaları ve gerekli ücretleri alamamaları beyin göçüne, ekonominin ihtiyaç duyacağı nitelikli insan gücü kaybına neden olur. Haiti’de 1960’ta mezun olan tüm hemşirelerin ülkeyi terk etmesi gibi, 1960-1968 yılları arasında mezun olan tüm hekimlerin yaklaşık üçte ikisi de yurtdışında çalışmayı seçmiş ve aynı dönemde binlerce

ilk ve ortaokul öğretmeni ülke dışına çıkmıştır. 1970'lerde Francisco Macias Nguema'nın ülkesi Ekvator Ginesi'nde de entelektüel katmanların çoğunu yok eden temizlemeler ve tasfiyeler yapılmış, iktidara gelmesinden sonraki birkaç yıl içinde, ülkedeki tüm kütüphaneler kesin emirle kapatılmış, eğitim ve aydınlar konusu, o günlerin Afrika'sının karşı karşıya olduğu en büyük sorun olarak görülmüştür (Lundahl, 1979).

7. Yağmacı Devletlerde Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Olson'a (2000) göre, soyguncuları (haydutları) iki biçimde düşünmek olanaklıdır: a) Geçici soyguncular (haydutlar) (revolving bandits), b) Kalıcı soyguncular (haydutlar) (stationary bandits). Geçici soyguncular, kurbanlarının her şeylerini tek seferde alıp yola öyle devam ederler; çünkü geride bir şey bırakmanın onlara bir yararı yoktur. Buna karşın, kalıcı soyguncular, geçici soyguncuların aksine avlarının hepsini ele geçirmezler; çünkü gelir kaynaklarını öldürmek istemezler. Kalıcı soyguncular, avlarını üretken faaliyetlerde bulunmaları için onları serbest bırakırlar hatta özendirirler ki bu da onların mülklerini korumaları ve üretkenliklerini arttırmaları anlamına gelir ve sonuçta bu eylem onların soyguncular için sürekli bir gelir kaynağı olmalarına yol açar.

Tıpkı geçici soygunculuktakine benzer biçimde, geçici yağmacılıkta da iktidar süresinin belirsizliği ve güvensizliği, iktidar erkinin bir daha yağmalama fırsatı olmayacakmış ya da kısa bir süre için olacakmış gibi toplam getirisini tek ya da en az seferde en üst düzeye çıkarmaya sevk edecektir. Geçici yağmacılığın ekonomik etkisi hemen her yerde tahrip edicidir. Maliyetli yatırımların getirisi dönüşleri tamamen hükmeden tarafından ele geçirildiğinde ve yatırım sahipleri bundan mahrum kaldığında ekonomik faaliyetler düşer ve sonunda durur.

Kalıcı yağmacılıkta en uygun strateji, müsadere edici düzeyde vergilendirme ya da yağmalama yapmak yerine vergilendirilebilir gelir ve servet havuzunu en üst düzeye çıkartmak üzere üretkenliği artırıcı yöntemler tasarlamaktır; çünkü bu gelir ve servetin bir kısmı onlara gelecekte vergi gelirleri olarak dönecektir. Böyle bir modelde, kamu yatırımları, toplumda yer alan potansiyel kurbanların özel mallarının üretimlerini artıran faktör girdileri olarak düşünülmektedir. Amaç, yağmacı yönetenin, bu yatırımları sağlayarak vergi gelirlerini daha da arttırmasıdır.

Kamu yatırımlarının düzeyi göz önüne alındığında, kalıcı yağmacı, geliri maksimize eden vergi oranını seçer. Bir başka deyişle, optimal vergi oranlarını ve optimal kamu yatırımları seviyesini belirler, yani her ikisini de geliri maksimize etmek için seçer. Kalıcı yağmacı kavramı, Mobutu gibi bazı kleptokratların neden görece daha uzun süre iktidarda kalabildiğini kısmen açıklayabilir. Ancak bu açıklama yeterli bir açıklama değildir. Çünkü burada yer alan gelir maksimizasyonu varsayımı, bazı diktatörlüklere uygulandığında, kalıcılığının yararları konusunda olduğu gibi otokratların verebileceği zararların hafife alınması bakımından da yanıltıcıdır (Wintrobe, 1998). Ayrıca, kalıcı ve

dolayısıyla uzun yılları kapsayan yağmacı yönetimlerin en talancı olmaları da üzerinde durulması ve dikkate alınması gereken önemli bir husustur (Robinson, 2001).

İşte, Khan (2010) da bu perspektiften yola çıkarak 1930 ile 1965 arasında Haiti ile Dominik Cumhuriyeti'nde yer alan yağmacı politika zıtlıklarını açıklamaya çalışmıştır. Haiti'de güvensiz bir ortamda iktidara gelen François Duvalier (aslen tıp doktoru olduğundan Papa Doc lakabına sahiptir), yönetim dönemi boyunca öncelikle güvenliğini sağlayacak politikalara önem verirken yağmacılıkta geçici soyguncularınkine benzer uygulamalarda bulunmuştur.

F. Duvalier iktidara geldiği 1957 ile 1971 yılları arasında kendisini devirmek üzere 1958, 1959, 1963, 1964 ve 1970'de meydana gelen ciddi girişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu girişimlere karşın, Duvalier de iktidarını sağlamlaştırmak üzere öncelikle asker sayısını azaltmış, rejim düşmanı olarak görülen kişileri yıldırma ve yok etme üzere başyardımcısı Clement Barbot'la birlikte kendisine sadık polis gücü Tonton Macoute'leri örgütlemiştir. Bu nedenle, 1963'te Duvalier, hükümet bütçesinin %50'den fazlasını başkanlık muhafızlarına ve Macoute milislerine harcamıştır (Khan, 2010). Bu koşullarda Haiti'de François Duvalier döneminde devletin tütün tekeline, pamuk ve şekerden alınan vergilerin yanısıra, ithalat lisansları, çeşitli devlet imtiyazlarından işadamlarına komisyon karşılığında verilen çimento, kibrit, un ve otomobil satışıyla ilgili resmi yetkili tekellerden sağlanan ve Régie du Tabac olarak bilinen hükümet hesabında toplanan gelirlerin önemli bir kısmı güvenlik işlerine kullanılmış olsa gerektir.

Toplamda, Régie du Tabac'ın François Duvalier'e yıllık 10 milyon dolarlık bir gelir sağladığı tahmin edilmektedir. İktidarı babasından 1971'de devralarak 1986'ya kadar sürdüren Jean-Claude Duvalier (lakabı Baby Doc'tur) 10 milyon dolarlık yıllık geliri 30 milyon dolara tırmandırmıştır. Ayrıca, oğul Duvalier, 1981 yılında IMF tarafından verilen 22 milyon dolarlık borcun da 20 milyon dolarını zimmetine geçirmiştir. Jean-Claude Duvalier'in, iktidarı döneminde 300 ile 800 milyon dolar arasında bir servet edindiği tahmin edilmektedir (TI, 2004; Ezrow ve Frantz, 2011). Jean-Claude, yalnızca dış yardımları zimmetine geçirmemiş, aynı zamanda, Baba Duvalier'in uyguladığı iç yolsuzlukları da sürdürmüştür.

Sonuç olarak, baba ve oğul Duvalier'ler, Haiti için tutarlı bir ekonomi politikası uygulamamışlar, bunun yerine pervasızca iktidarın nimetlerinden yararlanmışlardır. Haiti'de kleptokrasi 34 aile tarafından yönetilmiştir. Bu kapsamda meydana gelen yolsuzluklar, yani, devleti yönetenlerin, çeşitli sektörleri kanunsuz kazançlar şeklinde sömürmesi, rüşvetler alması, yerel işletmeleri gasp etmesi ve devlet fonlarını zimmete geçirmesi, ailenin ve en yakınlarının zenginleşmelerine yol açmıştır. Eski Haiti Maliye Bakanı ve Dünya Bankası yetkilisi Marc Bazin, oğul Duvalier'in iktidarı süresince hükümet gelirlerinin en az %36'sını zimmetine geçirdiğini belirlemiş ve Haiti'yi bölgedeki en kötü yönetilen ülke olarak ilan etmiştir. Haiti'de kişi başına düşen reel

GSYH, 1945 ve 1959 arasında yılda %0,1 oranında düşmüştür ve o zamandan 1975'e kadar durgun bir yapıya sahip olmuştur (Lundahl, 1992). Haiti'de reel ekonomik büyüme 1980'den 1985'e yılda %2,5 azalmış ve işsizlik %30'a ulaşmıştır (Ezrow ve Frantz, 2011).

F. Duvalier'in 1957'deki zor ve güvensiz konumunun aksine, Dominik'te Rafaelle Trujillo 1930'da Horacio Vasquez hükümetini devirdikten sonra siyasi ve askeri güç üzerinde çok hızlı bir tekel oluşturarak ülke üzerindeki tartışmasız liderliğini kararlı bir şekilde kurmuştur. Bu güven onun Dominik tarımına uzun vadeli üretkenliği artırıcı yatırımlar yapmasını sağlamış, sonuçta bu girişimler Trujillo'nun zenginliğinin artmasına yol açmıştır. Trujillo Dominik'te 1930'da iktidara geldikten sonra büyük ölçekte sığır arazileri satın almış ve kısa sürede tekellere dönüşen et ve süt üretimine girmiştir. Tuz, şeker, tütün, kereste ve piyango, kendisinin veya aile üyelerinin hakim olduğu diğer sanayiler olmuştur. Böylece, aile, ülkenin endüstriyel üretiminin %80'ini ve ekonomik faaliyetlerin %60'sını kontrol ederken, ülkenin işgücünün de yaklaşık %60'ı doğrudan veya dolaylı olarak kendisine bağlı çalışmıştır. Bu arada, 1950'ler boyunca kendi arazilerini de istikrarlı bir şekilde genişletmiştir (Nyrup, 2020; Myanmar, 2017; Acemoglu et al, 2004).

Ekonominin büyüklüğüne göre Trujillo rejimi, muhtemelen tarihteki "en başarılı" kleptokrat birikim vakasıydı. 1937'de yıllık geliri yaklaşık 1,5 milyon dolara ulaşan (2013 doları ile 24,3 milyon dolar) Trujillo ailesinin serveti (Myanmar 2017), rejimin sonunda, cari fiyatlarla GSYH'nın neredeyse % 100'üne eşit hale gelmiştir. 1950 yıllarının sonlarına gelirken 500 milyon dolardan fazla bir servete sahip olduğu iddia edilen Trujillo'nun (Ornes, 1958 ve <https://biography.yourdictionary.com/rafael-leonidas-trujillo-molina>), 1961'de suikast sonucunda öldürüldüğünde 800 milyon dolarlık bir servetinin olduğu belirtilmektedir (https://www.nypl.org/sites/default/files/blog_attachments/TrujilloBio.pdf).

Trujillo'nun 1961'deki suikast sonucunda ölümüyle birlikte iktidara gelen yeni yönetim, ailenin sahip olduğu 111 şirketi hükümete devretmiştir (Acemoglu et al, 2004). Sonuç olarak, Haiti'de François (ve oğlu Jean-Claude) Duvalier yönetimindeki devlet yağmasına göre Dominik'te Trujillo daha organize, sistematik ve uzun vadeli yağmada bulunarak kalıcı soyguncu/yağmacı özelliği göstermiştir denebilir. Bu arada, şu hususu da vurgulamak gereklidir ki, gerek geçici gerekse kalıcı olsun özünde her iki yönetim de yağmacıdır ve aralarında sadece politika uygulamaları bakımından fark(lar) vardır.

Esasen, yağmacı yönetimlerin yatırım kararlarını belirleyen asli unsur, yatırım sonrası ekonomide ve toplumda oluşacak dengelerin mevcut yağmacı devlet üzerinde yaratacağı etkilerdir. Çünkü yağmacı yönetimler bakımından ortaya çıkacak oluşumların, el koydukları kaynakları azaltmaması ve iktidarlarına yönelik muhalif hareketleri güçlendirmemesi gerekmektedir. Eğer böyle bir olasılık varsa, yani, gelecekte güç kazanacakların bir tehdit unsuru haline gelmeleri söz konusuysa, şimdi

gücü kontrol eden yağmacı liderler altyapı gibi yatırımlar yoluyla kalkınmayı teşvik etmek yerine mevcut durumu korumayı daha anlamlı bulacaklardır. Dolayısıyla, mülkiyet haklarının güven altına alındığı ve bürokrasinin etkinliğinin sağlandığı kurumsal bir yapının yanı sıra çeşitli altyapı yatırımlarının yapıldığı kalkınmacı politikalarla, mevcut statükonun devam ettirilmesi arasında bir çatışma olması halinde, bu durum, yağmacı liderlerin söz konusu uygulamalardan vazgeçmelerine yol açacaktır.

Yağmacı yönetimlerin iktidarları süresince, bazı dönemler hariç, genelde kalkınmacı politikaları seçmemelerinin ve çarpık toplumsal ve ekonomik uygulamalarda bulunmalarının temel nedeni çoğu zaman siyasi ortamı kontrol etme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Yağmacı yönetimler açısından önemli olan, siyasi dengenin kendi aleyhlerine değişmemesidir. Siyaseten ayakta kalmak onlar için her şeyden önemlidir (Wright, 2008). Yağmacı yönetimlerin ekonomiye yaptıkları yatırımlar da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Kuşkusuz, kalkınma sürecinin çok açık olası sonuçları; altyapı, eğitim ve iletişimin gelişip kentleşmenin teşvik edilmesi, işçilerin fabrikalarda bir araya gelerek rejime karşı çıkacak grupların başarılı toplu eylemlerde bulunmalarının kolaylaşmasıdır. Mobutu gibi yağmacı liderleri en çok ilgilendiren konu da muhtemelen budur. Sosyal ve ekonomik değişim, kentleşme, okuryazarlığın artması ve eğitim, sanayileşme ve kitle iletişim araçlarının genişlemesi politik bilinci yükseltir, siyasi talepleri çoğaltır, siyasi katılımı genişletir. Bu değişiklikler ise, geleneksel siyasi otoritenin kaynaklarının ve kurumlarının zayıflamalarına yol açar (Huntington, 1968).

Mobutu yönetimindeki (1965–1997) Zaire (bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) de, yağmacı devletin bir diğer örneğidir. Mobutu, Zaire'nin devlet başkanı olmanın yanı sıra, hem silahlı kuvvetleri ve emniyet güçlerini yönetmekte hem de savunma bakanlığını yürütmekteydi. Mobutu, Zaire'yi herhangi bir denetime tabi olmadan 30 yıldan fazla yönetmiş ve şaşırtıcı miktarda servet biriktirirken aynı zamanda ekonomisinin yok olmasına yol açmıştır. Ülkesinde "her şeyin satılık" olduğunu belirten Cumhurbaşkanı Mobutu'nun kendisi de yasa dışı nakit/menkul veya gayrimenkul ediniminde tüm kamusal yetkileri elinde tutan kişi olmuştur (Evans, 1989). Başkanın en yakınları, ailesel bağlar yoluyla ilişki kuran ve böylece kendini ve yakınlarını "hediyeler"e boğan kişilerdi.

Esasen, bu sistem, özünde, her üsttekinin altındakinden "hediye" ve para almasına dayanan, böylece, ekonominin "damlama etkisiyle" yukarıdan aşağıya doğru giden yağmalanmasını gösteren bir neopatrimonyal sistemdi. Bir başka deyişle, yağmacı yönetimler, yolsuzluğun yukarıdan aşağıya doğru aktığı ve böylece alttakilerin üsttekileri takip ettiği "kleptokratik rejimler"dir. Bu ise ekonominin kural esaslı rasyonel temellerini aşındıran bir uygulamadır (Evans 1989). İşte, bu gibi uygulamalar sonucunda, Mobutu ve ailesi büyük miktarlara ulaşan servet sahibi olmuştur. Örneğin, Mobutu'nun konglomerası CELZA'nın, ülkedeki kauçuk üretiminin yaklaşık

%26'sının, kakao üretiminin %23'ünün, çay üretiminin %15'inin ve palmye yağının %13'ünün sahibi olduğu kaydedilirken, ülkedeki sığır işletmelerinin neredeyse %50'sinin de yine Mobutu ailesinin elinde bulunduğu tahmin edilmiştir (Robinson, 2001). Ayrıca, Mobutu, servetinin oluşumunda Zaire'nin bol olan, mineral, elmas, altın ve petrol gibi doğal kaynaklarından da bolca yararlanmıştı.

Bu arada, Mobutu, ülkenin ticari ve sosyal altyapısını da yağmacı yönetimin sürekliliği ve güvenliği bakımından parçalı bir yapıya dönüştürmüştür. Bütünsel bir altyapının vatandaşların kendisine karşı kolektif eylemde örgütlenme yeteneğini arttırdığını gören Mobutu rejimi, örneğin, Zaire'deki karayolu sistemini bu nedenle parçalı bir yapıya büründürmüş ve bağımsızlığın elde edildiği sırada 90.000 mil olan karayolundan kala kala yalnızca 6.000 mil yol kalmıştır. Mobutu, gelişmemiş ve parçalanmış bir toplum ve ulaşım yapısını, ülke üzerindeki kontrolünü sürdürmenin anahtarı olarak görmüştür (Robinson, 1999).³

Kişisel servetinin 5 milyar dolardan fazla olduğu tahmin edilen Mobutu, yaşadığı zamanda dünyanın en zengin insanlarından biri olarak kabul edilmiştir (French, 1997). Sonuçta, Zaire'nin GSMH'sı yılda %2 azalmış ve 1992'de kişi başına GSYH, 1960 yılında kazanılan bağımsızlıktaki değerinin yarısından daha azına düşmüştür (Acemoglu et al, 2004; Ezrow ve Frantz, 2011). Bu arada, Zaire'de hükümet harcamaları 1970'lerde %17'den yirmi yıl sonra 1990'da %2'ye inerken; aynı yıllar arasında başkanın bütçedeki payı %30'dan %95'e yükselmiştir (Wright, 2008).

Siyasi ömrünü, şiddet, kurnazlık ve düşmanlarını satın almak için devlet fonlarının kullanılması gibi üç sütun üzerine kuran Mobutu, ulusal hazineyi ve büyük sanayi kuruluşlarını sistematik olarak yağmalamış kişidir. Böyle olduğu içindir ki, onu dünyanın en zengin devlet başkanı yapan resmi yolsuzluk saltanatı "kleptokrasi" teriminin doğmasına yol açmıştır. Eski Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand hükümetinin bakanlarından Bernard Kouchner, Mobutu'nun 5 milyar dolarlık servetine atıfta bulunarak, Afrika liderini "leopard derisinden yapılmış şapka ile yürüyen bir banka kasası" olarak tanımlamıştır (French, 1997).

Yağmacı/kleptokratik rejimlere örnek olarak verilen Mobutu Sese Seko yönetimindeki Zaire ile Rafael Trujillo yönetimindeki Dominik Cumhuriyeti ve Duvalierler yönetimindeki Haiti'nin yanı sıra, Somozalar yönetimindeki Nikaragua, İdi Amin yönetimindeki Uganda, Charles Taylor yönetimindeki Liberya ve Ferdinand

³ Mobutu'nun altyapı hakkındaki bu yaklaşımı yağmacı rejimlerde çok yaygındır. Dominik Cumhuriyeti'nde Trujillo da, kırsal kesimde yer alan köylere modern ekonomiyle bütünleşmelerine yardımcı olacak yollar yapmaktan kaçınmıştır (bkz. Wiarda, 1968). Yağmacı devletlerde, ekonomik kalkınma, yağmacı koalisyonun dışında kalan bazı grupların ve bölgelerin lehinde olması halinde engellenmiştir. Bu yüzden, Kamerun'da bağımsızlıktan sonra ülkenin ilk cumhurbaşkanı olan Ahmadou Ahidjo, genel olarak güneyin ekonomik gücünün gelişmesini ve güçlenmesini engellemek adına ülkenin en büyük iki şehri olan Yaounde ile Douala ve Yaounde ile Western Highlands'in Bamileke bölgesinin tam kalbinde yer alan Bafoussam arasındaki yolları açmayı daima reddetmiştir.

Marcos yönetimindeki Filipinler de benzer oluşumlara sahiptiler. Bütün bu durumlarda, kleptokrat rejimler, ülkelerinin ekonomik performansları için felaket olmuşlar ve vatandaşlarının yoksullaşmalarına neden olmuşlardır.

Tablo 1: Zimmelerine Para Geçirdikleri İddia Edilen Bazı Başkanlar ve Ülkeleri (1930-2002)

Başkan	Ülke	Miktar (\$)
1.Muhammed Suharto	Endonezya (1967-98)	15-35 Milyar
2.Ferdinand Marcos	Filipinler (1972-86)	5-10 Milyar
3.Mobutu Sese Seko	Zaire (1965-97)	5 Milyar
4.Sani Abacha	Nijerya (1993-98)	2-5 Milyar
5.Anastasio Somoza Debayle	Nikaragua (1967-72, 1974-79)	500 Milyon-1,5 Milyar
6.Slobodan Milosevic	Sırbistan/Yugoslavya (1989-2000)	1 Milyar
7.Rafaelle Trujillo	Dominik (1930-61)	500-800 Milyon
8.Jean-Claude Duvalier	Haiti (1971-86)	300-800 Milyon
9.Alberto Fujimori	Peru (1990-2000)	600 Milyon
10..Pavlo Lazarenko	Ukrayna (1996-97)	114-200 Milyon
11.Arnoldo Aleman	Nikaragua (1997-2002)	100 Milyon
12.Joseph Estrada	Filipinler (1998-2001)	78-80 Milyon

Kaynaklar: TI (Transparency International) (2004), (Merrill, 1994), (Ornes, 1958), (Ezrow ve Frantz, 2011),

https://www.nypl.org/sites/default/files/blog_attachments/TrujilloBio.pdf

Nikaragua'da 1937'den 1979'a kadar hüküm süren Somoza ailesi de kleptokrat rejimlerin önemli örneklerinden birini oluşturmuştur. Somoza ailesi, ülkenin ekilebilir arazisinin tahminen %10 ila %20'sine sahipken, ayrıca, gıda işleme sanayisinde de yoğun bir şekilde yer almıştır. Somozalar, bunların yanı sıra, ithalat-ihracat lisanslarını ve ülkenin ana limanlarına, ulusal havayoluna ve Nikaragua'nın deniz filosuna doğrudan veya en azından çoğunluk hisselerine sahip olarak ulaşım sanayisinin de kontrolünü

ellerinde bulundurmaktaydı. Bu girişimlerden elde edilen kârın çoğu ise, Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika'daki gayrimenkul holdinglerine yatırılmaktaydı.

Bazı tahminlere göre, 1970'lerin ortalarında, Somozaların ülkenin ekonomik faaliyetlerinin %60'ına sahip olduğu veya kontrol ettiği belirtilmektedir. Anastasio Somoza Debayle'nin (1967-72, 1974-79) 1979'da Nikaragua'dan kaçtığında, aile servetinin 500 milyon ABD Doları ile 1,5 milyar ABD Doları arasında olduğu tahmin edilmektedir (Merrill 1994). Sonuçta, Somoza ailesinin iktidar döneminde, Nikaragua'da kişi başına düşen reel GSYH'nın büyüme oranı %0,8 olarak gerçekleşmiştir ki bu oran da o dönemde Orta ya da Latin Amerika'daki ülkelerin en düşüklerinden biridir (Robinson, 1999).

Ülkesi Filipinler'i baştan beri şahsi bir mülkü ve sömürülmesi gereken bir unsur olarak gören ve diktatörlüğü 1965'ten 1986'ya kadar süren Marcos da kişisel mülkiyetini ülkede yer alan hemen hemen her sektöre kadar genişletmiştir. Madencilik, sigorta, ananas tarlaları, otomobil distribütörlüğü, nakliye hatları, oteller, bankalar, inşaat şirketleri, emlak spekülasyonu, gemicilik, elektronik ve petrol gibi çok çeşitli sektörlerle hakimiyetinden ya da yıllar boyunca aile, şirket veya dini fonları kurnazca yöntemlerle yönetmesi sonucunda oluşturulan servetler gibi oldukça farklı araçlardan elde etmişti.

Marcos'un servetinin bir kısmı, ithalat lisanslarının hileli satışlarından; sayısız karanlık iş anlaşmasından; tütün tekelinden, çeşitli uluslararası işletmelerle olan ortaklıklardan; Japon ve Çinli iş adamlarıyla yapılan anlaşmalardan; çokuluslu işlerden alınan komisyonlardan; Çin sendikaları ve Japon Yakuza ile gerçekleştirilen yasa dışı şantaj, kaçakçılık ve haraçlardan; Amerikan gangsterleriyle yapılan anlaşmalardan; ve Filipin kumar gelirlerinin aslan payı olarak alınanlardan meydana gelmekteydi. Kuşkusuz, servetinin büyük bir kısmı kesinlikle ABD hükümetinden gelen yanlış yönlendirilmiş yardım fonları, dolambaçlı savaş tazminatları, şişirilmiş askeri üs kiralari ile verilmiş amacına uygun olarak kullanılmayan Dünya Bankası ve IMF milyonları ile Beyaz Saray tarafından üst düzey bir rüşvet aracı olarak verilen gizli hibelerden oluşmaktaydı. Bir diğer önemli kısım ise başkalarının servetine ve işletmelerine ve mülklerine el koymaktan gelmiştir. Sonuç olarak, Marcos 5-10 milyar dolarlık bir servetin sahibi olurken (Seagrave 1988, TI 2004), aynı dönemde Filipinler'de kişi başına düşen reel GSYH'nın ortalama büyüme oranı ancak %1,2 dolayında gerçekleşebilmiştir (Robinson, 2001).

Marcos'un Filipinler üzerindeki hükümranlılığı, Marcos ve yakın çevresi için büyük kişisel servete; buna karşın ülkedeki diğer herkes için ekonomik felakete yol açmıştır. Aquino'nun (1987) işaret ettiği gibi, yolsuzluk Marcos yıllarında bir salgın haline gelmiştir. Marcos, yandaşlarının hâkim olduğu iş tekelini kurmuş, tüm şirket müdürlüklerine kişisel olarak kendisine bağlı olanları yerleştirmiş ve ayrıca onları kontrol edebilmesi için devlet şirketlerini kamulaştırmıştır. Marcos yönetiminde, tüm iş

sektörü bütünüyle 81 ailenin elinde toplanmıştır. Bütçenin kontrolünü de tamamen elinde tutan Marcos, devlet tekellerini "özel amaçlar"ı için kullanmıştır (Ezrow ve Frantz, 2011). Bu nedenle, Marcos rejimi çeşitli adam kayırmacılığının yanı sıra, patronaj ağları ve kronizmden oluşan bir yönetim tarzı olarak tanımlanmıştır. Bu arada, 1972'de kalıcı bir soyguncu/yağmacı olmak için sıkıyönetim ilan eden Marcos'un bu girişimi, uzun vadeli kişisel çıkarları bakımından kısıtlanırken, toplumu gelir maksimize edici seviyelerde vergilendirmek açısından da uzun bir zaman ufku yoktu. Bu nedenle, kalıcı soygun bağlamında, ekonomiden kendisine ve yandaşlarına devasa miktarlarda rant aktarma yolunu seçmiştir (Kushida, 2003).

Ferdinand Marcos'tan sonraki yıllarda iktidara gelen Joseph Estrada (1998-2001) ve Gloria Macapagal Arroyo (2001-2010) dönemlerinde de yağmacı yönetim devam etmiştir. Bu dönemlerde de devlet kaynaklarının sistematik yağmalanması sürmüştür, klientalist yaygın yolsuzluklar sonucunda kamu kaynaklarının hızla aşınmalarına yol açılmıştır. Bununla birlikte, Marcos döneminin "eski yolsuzluğuna" bir geri dönüş olması yerine, mevcut yağmacı rejim, ekonomik ve politik liberalleşme yollarına uyarlanmış bir "yeni yolsuzluğu" temsil etmiştir. Bu yeni yolsuzluk koşullarında, iktidar erki, Marcos rejimi kadar otoriter olmasa da, yürütme gücünün merkezleşmesi; yükselen baskılar; hileli seçimler; çok zayıf bir hukuk devleti; bürokraside çok sayıda siyasi atama; ve ordunun etkisinin çoğalması gibi artan otoriter eğilimlere sahip olmuştur (Quimpo, 2009).

8. Sonuç

Yönetsel açıdan, neopatrimonyal devletlerin uç noktasını temsil eden (neo)sultanist yapıya sahip yağmacı devletlerde iktidar erki, ülke kaynaklarını kendi ailesi, yakınları ve destekçilerinin zenginleşmesi yönünde kullanırken, genelde, iktisadi büyüme ve kalkınma yolunda herhangi bir çaba göstermemiştir. Bu anlamda, devlet yönetiminde olan şirket ve kurumlar ile diğer ekonomik olanaklar, yönetici seçkinlerin kendilerini destekleyenler için beslenme havuzlarına dönüştürülmüş; böylece yolsuzluk ilişkileri, yağmacı devletlerin temel bileşeni olarak her zaman ön planda yer almıştır. Ayrıca, potansiyel tehdit teşkil edebilecek özerk iş dünyasının ortaya çıkışının ve büyümesinin engellenmesinden kaçınılmamıştır. Karşılaşılan muhalif güçlerin sindirilmesi açısından ise baskı ve şiddete başvurulmuştur.

İktisadi bağlamda yağmacı sistem, piyasa mekanizmasının etkinliğinin bir kenara bırakılarak ona politik müdahalelerde bulunulmasına dayanmaktadır. Böyle bir yaklaşımda, mülkiyet hakları genellikle iyi tanımlanmamıştır ve politik kararlar piyasa sisteminin yerini almaktadır. Sonuç, bir yandan etkin olmayan bir kaynak tahsisi ve düşük (veya negatif) büyüme ve diğer yandan, nüfusun çoğunluğunun aleyhine, iktidar grubu ve destekçileri lehine bazen doğrudan el koyma bazen de oluşturulan rantlar yoluyla gelirin yeniden dağıtılması olarak ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Acemoglu, D. (1995). Reward structures and the allocation of talent. *European Economic Review*, 39(1), 17-33.
- Acemoglu, D., Robinson, J. ve Verdier, T (2004). Kleptocracy and divide-and-rule: a model of personal rule. *Journal of European Economic Association*, 2 (2-3), 162-192.
- Adelana, O. S. (2020). E-governance and bureaucratic corruption in Nigeria. *International Journal of Public Policy and Administration*, 3(1), 1-26.
- Aquino, B. A. (1997). *Politics of plunder: The Philippines under Marcos*. Manila, Philippines: University of the Philippines Press.
- Arriola, L. R. (2009). Patronage and political stability in Africa. *Comparative Political Studies*, 42(10), 1339-1362.
- Bach, D. C. (2011). Patrimonialism and neopatrimonialism: comparative trajectories and readings. *Commonwealth & Comparative Politics*, 49(3), 275-294.
- Baş, F. B. (2019). *Nepotizmin Çalışan Davranışları Üzerindeki Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bavister-Gould, A. (2011). Predatory leadership, predatory rule and predatory states. Concept Paper 01, Developmental Leadership Program.
<https://res.cloudinary.com/dlprog/image/upload/UCznQxmNbKymU3JQ4yyUddLUht6UeoWQ1tjkoulb.pdf>
- Bayart, J-F., Ellis, S ve Hibou, B. (1999). *The Criminalization of the State in Africa*. London: James Currey.
- Bhagwati, J. N. (1982). Directly unproductive, profit-seeking (DUP) activities. *Journal of Political Economy*, 90(5), 988-1002.
- Bratton, M. (2014). *Power Politics in Zimbabwe*. Boulder Co. USA: Lynne Rienner Publishers.
- Bratton, M. ve Masunungure, E. (2011). The anatomy of political predation: leaders, elites and coalitions in Zimbabwe, 1980-2010. Research Paper, 09, The Developmental Leadership Program
- Bratton, M. ve van de Walle, N. (1994). Neopatrimonial regimes and political transitions in Africa. *World Politics*, 46(4), 453-489.

- Chabal, P. ve Daloz, J. P. (1999). *Africa Works: Disorder as Political Instrument*. London: James Currey.
- Chehabi, H. E. ve Linz J. J. (1998). A Theory of sultanism 1: a type of nondemocratic rule. Chehabi, E. ve Juan J. Linz, J. J. (Der.). *Sultanistic Regimes*. içinde (s. 3-25). Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Diamond, L. (2001). Civic communities and predatory societies. Delivered to the conference "Culture Matters: A Forum for Business, Education and Training Professionals". Washington, D.C.: Intercultural Management Institute, American University, May 10.
- Diamond, L. (2008). The democratic rollback: the resurgence of the predatory state. *Foreign Affairs*, 87, 36-48.
- Erdmann, G. ve Engel, U. (2006). Neopatrimonialism revisited: beyond a catch-all concept. GIGA (German Institute of Global and Area Studies) *Working Paper*, No: 16.
- Evans, P. (1989). Predatory, developmental, and other apparatuses: a comparative political economy perspective on the Third World state. *Sociological Forum*, 4(4), 561-587.
- Ezrow, N. M. ve Frantz, E. (2011). *Dictators and Dictatorships Understanding Authoritarian Regimes and Their Leaders*. New York: The Continuum International Publishing Group.
- Fanon, F. (1963). *The Wretched of the Earth*. New York, NY: Grove Weidenfeld A division of Grove Press, Inc..
- French, H. W. (1997). Mobutu Sese Seko, 66, Longtime Dictator of Zaire. The New York Times, September 8, <http://partners.nytimes.com/library/world/090897obit-mobutu.html> (17.06.2021).
- Heinl, R. D. ve Heinl, N. G. (Newly Revised and Expanded by M. Heinl) (2005). *Written in Blood: The Story of the Haitian People, 1492-1995*. Lanham, Maryland: University Press of America, Inc..
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (çev. S. Lim). 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holsti, K. J. (1997). *Political Causes of Humanitarian Emergencies*. The United Nations University, WIDER, World Institute for Development Economics Research, Research for Action 36.

- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London: Yale University Press.
- Kalaycıoğlu, E. (2019). Türkiye'nin neo-patrimonyal sultanizm ile imtihanı. 1 Ağustos tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Kaynak, M. (2020). Kalkınmacı devletin ekonomi politiği. *Ekonomi-tek*, 9(2), 59-99.
- Khan, M. H. (2000). Rents, efficiency and growth. Khan, M. K. ve Sundaram, J. K. (Der.). *Rents, Rent-Seeking and Economic Development: Theory and Evidence in Asia*. içinde (s. 21-69). Cambridge: Cambridge University Press.
- Khan, W. N. (2010). Economic growth and decline in comparative perspective: Haiti and the Dominican Republic, 1930-1986. *Journal of Haitian Studies*, 16(1), 112-125.
- Kopecký, P., Meyer-Sahling, J. H., Panizza, F., Scherlis, G., Schuster, C. ve Spirova, M. (2016). Party patronage in contemporary democracies: results from an expert survey in twenty-two countries from five regions. *European Journal of Political Research*, 55 (2), 416-431.
- Kupatadze, A. (2012). *Organized Crime, Political Transitions and State Formation in Post-Soviet Eurasia*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, Macmillan Publishers Limited.
- Kushida, K. (2003). The Political economy of the Philippines under Marcos. *Stanford Journal of East Asian Affairs*, 3(1), 119-126.
- Kyemba, H. (1977). *A State of Blood, The Inside Story of Idi Amin*. New York: Oce Books, Paddington Press, Ltd..
- Leeson, P. T. (2007). Better off stateless: Somalia before and after government collapse. *Journal of Comparative Economics*, 35 (4), 689-710.
- Leff, N. H. (1964). Economic development through bureaucratic corruption. *American Behavioral Scientist*, 8(3), 8-14.
- Leftwich, A. (2009). Analysing the Politics of State Business Relations: A Methodological Concept Note on the Historical Institutionalist Approach. Discussion Paper Series, 23, IPPG Discussion Papers IDPM, School of Environment and Development. University of Manchester.
- Leibenstein, H. (1966). Allocative efficiency vs 'X-efficiency. *The American Economic Review*, 56(3), 392-415.

- Leibenstein, H. (1978). *General X-Efficiency Theory and Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Lemarchand, R. (2003). The Democratic Republic of the Congo: from failure to potential reconstruction., Rotberg, R. I. (Der.). *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. içinde (s. 29-70). Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Lewis, P. (1996). From prebendalism to predation: the political economy of decline in Nigeria. *The Journal of Modern African Studies*, 34(1), 79-103.
- Lewis, W. A. (1984). The state of development theory. *American Economic Review*, 74(1), 1-10.
- Lundahl, Mats (1992). *Politics or Markets? Essays on Haitian Underdevelopment*. London and New York: Routledge.
- Lundahl, M. (1997). Inside the predatory state: the rationale, methods, and economic consequences of kleptocratic regimes. *Nordic Journal of Political Economy*, 24, 31-50.
- Merrill, T. L. (Der.) (1994). *Nicaragua, a country study. Third Edition*. Washington: Federal Research Division Library of Congress, U.S. Government Printing Office.
- Moore Jr., B. (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Murphy, K. M., Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1993). Why is rent-seeking so costly to growth. *American Economic Review*, 83(2), 409-414.
- Myanmar, M. A. (2017). Lesson from Dominican Dictator Rafael Trujillo. <https://www.researchgate.net/publication/319122107> (12.07.2021).
- Noriega, M. ve Eisner, P. (1997). *The Memoirs of Manuel Noriega: America's Prisoner*. New York: Random House.
- Nyrup, J. (2020). How Rich Are Dictators? <https://wealthpol.web.ox.ac.uk/article/how-rich-are-dictators> (14.07.2021).
- Olson, M. (2000). *Power and Prosperity, Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York, NY: Basic Books.
- Ornes, G. E. (1958). *Trujillo, Little Caesar of the Caribbean*. New York: Thomas Nelson and Sons.

- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde kayırmacı uygulamalar: kavramsal bir çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(20), 179-206.
- Quimpo, N. G. (2009): The Philippines: Predatory regime, growing authoritarian features. *The Pacific Review*, 22(3), 335-353.
- Robinson, J. A. (1999). When is a State Predatory? CESifo Working Paper, No.178. Munich: Center for Economic Studies and IFO Institute (CESifo).
- Robinson, J. A. (2001). When is a State Predatory? https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/898_jr_predatory.pdf (12.06.2019).
- Salaymeh, B. A. M. (2018). *Impact of Neopatrimonialism on the Trajectory of the Conflict in Syria*. Ankara: A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- Sayari, S. (2014). Interdisciplinary approaches to political clientelism and patronage in Turkey. *Turkish Studies*, 15(4), 655-670.
- Schmidt, S. (2018). The power of ‘sultanism’: why Syria’s non-violent protests did not lead to a democratic transition. Hinnebusch, R. ve Imady, O. (Der.). *The Syrian Uprising Domestic Origins and Early Trajectory*. içinde (s. 30-43). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Schumpeter, J. A. ([1943] 2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Taylor & Francis e-Library.
- Seagrave, S. (1988). *The Marcos Dynasty*. New York: A Fawcett Columbine Book, Published by Ballantine Book,.
- Shkel, S. N. (2019). Neo-patrimonial practices and sustainability of authoritarian regimes in Eurasia. *Communist and Post-Communist Studies*, 52, 169-176.
- Shumba, J. M. (2016). *Zimbabwe’s Predatory State: Party, Military and Business Complex*. PhD Thesis, Development Studies, School of Social Sciences University of Witwatersrand Johannesburg, South Africa.
- Southall, R. (2013). *Liberation Movements in Power: Party and State in Southern Africa*, University of KwaZulu-Natal Press, Suffolk, James Currey, Scottsville, South Africa.
- Tekin, İ. Ç. (2020). Kronizm (eş-dost, tanıdık kayırmacılığı). Erer B. ve Şahin, M. (Der.): *İş Hayatında Örgüt Düşmanı Davranışlar*. içinde (s. 76-87). Konya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eğitim Yayınevi.

- TI (Transparency International) (2004). *Global Corruption Report 2004*. London: Pluto Press.
- Turner, R. (1971). The relevance of contemporary radical thought. Randal, P. (Der.) *Directions of Change in South African Politics*. içinde (s. 72-85). Johannesburg: Spro-Cas, Occasional Publication, No. 3.
- Vahabi, M. (2019). Introduction: a symposium on the predatory state. *Public Choice*. 182(3-4), 233-242.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. (Edited by Guenther Roth and Claus Wittich). Berkeley: University of California Press.
- Wiarda, H. J. (1968). *Dictatorship and Development: The Methods of Control in Trujillo's Dominican Republic*. Gainesville: University of Florida Press.
- Wintrobe, R. (1998). *The political economy of dictatorship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, J. (2008). To invest or insure? how authoritarian time horizons impact foreign aid effectiveness. *Comparative Political Studies*, 41(7), 971-1000.
- Yagoub, M. (2017). *How Panama's Criminal Landscape Has Changed Since the Days of Narco-Dictator Noriega*. <https://insightcrime.org/news/analysis/how-panama-criminal-landscape-changed-since-narco-dictator-noriega/> (14.07.2021).
- Young, C. ve Turner, T. (1985). *The Rise and Decline of the Zairian State*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Zolberg, A. R. (1966). *Creating Political Order: The Party-States of West Africa*. Chicago: Rand McNally and Company.

BEYANLAR:

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları: Tek yazar (%100)

Çıkar Beyanı: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma Desteği: Yok

Etik Kurul Onayı Bilgileri: Makalede açıklanan çalışmada insan denekleri kullanılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.
